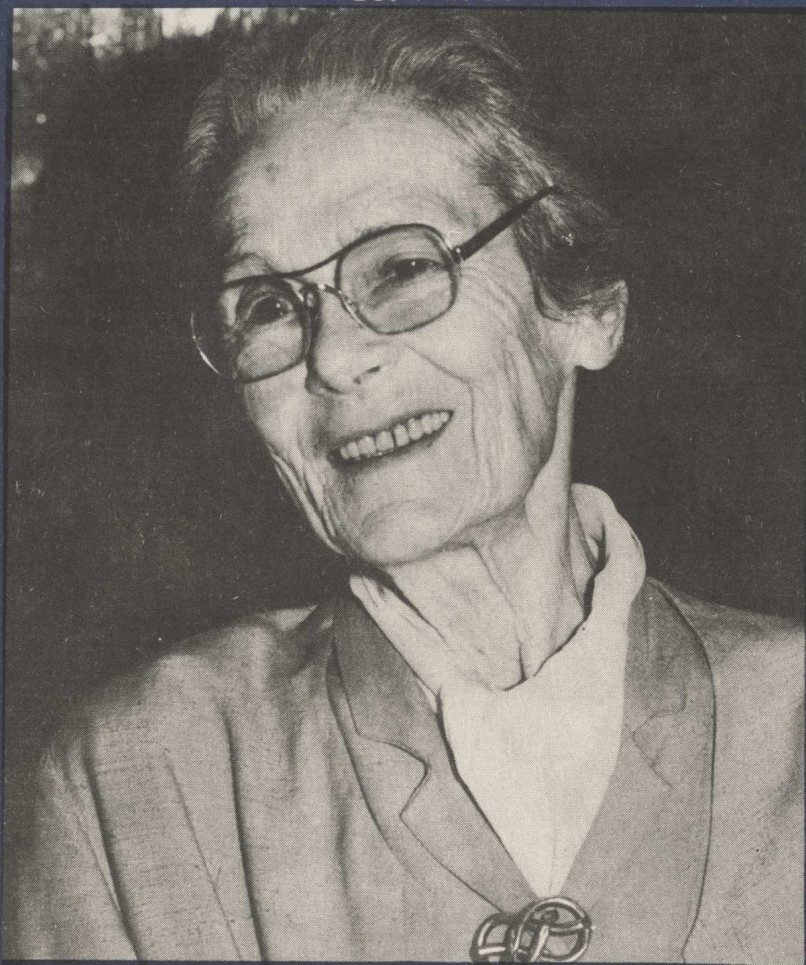

ÉDES ANYANYELVÜNK

X. ÉVFOLYAM 3. SZÁM
1988. JÚLIUS–SZEPTEMBER
ÁRA: 10,50 FORINT

PÉCHY BLANKA
1894–1988

A tartalomból

Berend T. Iván:

A nyelv mozgása a jelen
ténye is

Sebestyén Árpád:

Táj, nyelv, ember – egy
Móricz-regény tükrében

Koltói Ádám:

Mai szerelem – a szavak
vallomásában

Kovalovszky Miklós:

Hajdú had háza?

Lőrincze Lajos:

A nyelvi normáról
– a nyelvjárások felől

Rácz Endre:

Valóban remek rímek

Szathmári István:

Keverékszók

Deme László:

Kampány és mozgalom

Holczer József:

Paszternak és társai

Csetneki Sándorné:

„A stílus maga az
ember”

Megjelenik
a Magyar Tudományos
Akadémia
anyanyelvi, helyesírási
és magyar nyelvészeti
bizottságának, valamint
a Magyar
Nyelvtudományi
Társaságnak és a TIT
országos magyar nyelvi
választmányának
támogatásával.

A szerkesztő bizottság
elnöke:

Lőrincze Lajos

Szerkesztő bizottság:

Deme László,

Fábián Pál,

Fülöp Lajos,

Grétsy László,

Heltainé Nagy Erzsébet,

Koltói Ádám

Ladó János,

Rácz Endre,

Somogyi Béla,

Szepes Gyula,

T. Urbán Ilona

Felelős szerkesztő:

Bencédy József

Szerkesztő:

Csatár Imre

A rajzokat Dallos Jenő

és Kaján Tibor

készítette.

Szerkesztőség:

Budapest,

Batthyány u. 3

1015

Telefon: 156-492

Kiadja:

a Pallas Lap- és

Könyvkiadó Vállalat

Felelős kiadó:

Siklósi Norbert

vezérigazgató

Megjelenik negyed-

évenként.

Egy szám ára: 10,50 Ft.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető
a hirdapkezesito postahivataloknál és a
Posta Központi Hirlapirodánál (posta-
cim: Budapest, V., József nádor tér 1.
1900) közvetlenül vagy postautalvá-
nyon, valamint átutalással a KHI 215-
961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfi-
zetési díj: félvre 19 Ft, egy évre 38 Ft.
Külföldiek részére előfizethető a „Kul-
túra” Könyv és Hirlap Külkereskedel-
mi Vállalatnál, H-1389 Budapest, pos-
tafiók 149.

Szedte a Nyomdaipari Fény-
szedő Üzem (887093/09)
HU ISSN 0139-0457

Damoklesz kardja

Szépítés nélkül vagyunk kénytelenek
szóvá tenni azt a bosszantó hibát, amelyet
a Szépítés nélkül című írás egyik monda-
tában találtunk: „Ha a veszteség, a pató-
pálság következményeként a fenyegető
csőd függne a fejük felett, mint *Damoklesz*
kardja, akkor majd mozdulnának.” (Ma-
gyar Nemzet 1987. december 12.7)

A görög eredetű tulajdonnévvel alko-
tott állandósult kifejezés írásának helyes
változata ugyanis: *Damoklesz kardja* (1. a
helyesírási szabályzat 210. pontjában).

A szólás eredetéről pedig a következő
tájékoztatás olvasható az Új magyar lexi-
konban: „II. Dionüsziosz szürakuszai
kényúr kegyeltje. A monda szerint miköz-
ben kényuránál lakmározott, az feje fölé
lőszőrszálla súlyos kardot függesztett,
emlékeztetőül arra, hogy a jólét, pompa és
hatalom között is állandóan az emberek
feje felett lebeg a veszedelem.”

A tulajdonnév önálló használatban, te-
hát a szóláson kívül, így írandó: *Damok-
lész*.

G. R.

Tartalom

<i>Graf Rezső: Damoklesz kardja</i>	B II
<i>Berend T. Iván: A nyelv mozgása a jelen ténye is</i>	1
<i>Sebestyén Árpád: Táj, nyelv, ember – egy Móricz-regény tükrében</i>	2
<i>Koltói Ádám: Mai szerelem – a szavak vallomásaiban</i>	3
<i>Tolcsuay Nagy Gábor: Poénvadászat</i>	4
<i>Kovalovszky Miklós: Hajdú had háza?</i>	5
<i>Lőrincze Lajos: A nyelvi normáról – a nyelvjárások felől</i>	6
<i>Rapcsák Lajos: Kitekintés a világba</i>	6
<i>Timár György: Utasítás és szóhangulat</i>	7
<i>Rácz Endre: Valóban remek rimek</i>	8
<i>Büky László: Egyfajta</i>	9
<i>Szathmári István: Keverékszók</i>	9
<i>Deme László: Kampány és mozgalom</i>	10
<i>Új Kazinczy-díjasok</i>	11
<i>Kövesy Józsefné: Nem pusztán beszédművelés!</i>	12
<i>Holczer József: Paszternak és társai</i>	12
<i>Csetneki Sándorné: „A stílus maga az ember”</i>	13
<i>Graf Rezső: Jól és szépen használni a nyelvet</i>	13
<i>Pusztai István: Ózdi szakszavak nyomában</i>	14
<i>Heltainé Nagy Erzsébet: Nyelvművelői feladatok</i>	14
<i>Molnár Zoltán Miklós: „Itthon vagyok a földön”</i>	16
<i>Nyelvünk játéka</i>	16
<i>Postaláda</i>	B IV

A nyelv mozgása a jelen ténye is*

Az 1967-ben először megrendezett nyelv-hét célja ... a nyelvi ismeretterjesztés – azóta elmondható – valószínű tömegmozgalmának kibontakoztatása. Jól ismert, hogy a Magyar Tudós Társaság (vagy ahogyan már az 1840-es évek elejétől használták: a Magyar Tudományos Akadémia) több mint másfél évszázaddal ezelőtti alapításának célja is sokban hasonlított ehhez. Az 1827. évi XI. törvény-cikk „a honni nyelv kimívelésére felállítandó tudós társaságról vagyis magyar akadémiáról” beszélt, amelynek „a honni nyelvnek nemcsak terjesztésére, de egyszersmind annak minden tudományok s mesterségek nemeiben lehető kiműveltetésére” kell törekednie. Az Akadémia ún. „Alaprajza” ennek megfelelően kimondta: cél, hogy „hazánkban a tudományok és szépművészségek honni nyelven műveltessenek, s viszont ezek által a nyelv maga... fennséget és bővülést nyerjen”.

A Magyar Tudományos Akadémia megszületése, majd tevékenysége a legszorosabban össze is fonódott a nyelvműveléssel, a rendszerezett, egységes nemzeti nyelv megteremtésével. Ez természetes is, hiszen a nemzeti nyelv is, a nemzeti Akadémia is egyazon történelmi folyamat, a megkésett nemzetté válás folyamatának terméke volt, más össznemzeti intézményekkel, a nemzeti múzeummal, a nemzeti könyvtárral, a nemzeti színházzal, sőt a nemzeti opera megteremtésével együtt.

Az Akadémia tudományos tevékenységének homlokterében ennek megfelelően eleinte a magyar nyelv kutatása és egységes szabályainak

megállapítása állt... E szigorúan tudományos szemlélet öröksége ma is élő és aktuális. Fontosnak tartom, hogy a Magyar Tudományos Akadémia és hazai nyelvművelésünk történetének ezeket a nagy értékeit a mai alkalommal is hangsúlyozzam. A „nyelvörködés” korántsem merülhet ugyanis ki a „nyelvrontás” és „nyelvtorzítás” ostromlásában, és semmiképpen sem torkolthat a ma is feltalálható nyelvi purifikáció indulatába.

A magyar nyelv hete szimbóluma lehet az ideges, türelmetlen nyelvi provincializmus elvetésének, a felsőbbrendűségi vagy éppen kisebbségi rendűségi érzésektől vezérelt nyelvi „önállási elv” leggyakrabban laikus felújítási törekvései elleni küzdelemnek is. A magyar nyelv története ugyanis a toleráns befogadás, az átalakulásokkal való alkalmazkodó lépéstartás története is. Nyelvünk egymásra rakódó rétegei közismertek. A „tisza nyelv” vagy „tisza faj” mítosza, jól tudjuk, nemcsak ártatlan romantikus hamisítás, de veszélyes politikai robbanószer is. Erre kár lenne a szót vesztegetni. Érdemesebb azonban talán arra utalni, hogy a nyelv, mint élő szervezet, örökké építkezik, s ez a különböző rétegek egymásra rakódását nemcsak a távoli történelmi múltban tette lehetővé. A nyelv mozgása, befogadókészsége, sokkal nehezebben követhetően és sokak szemében, mindennapi megjelenésében esetleg kellemetlenül és zavaróan, a jelen ténye is...

A nyelvi purifikáció, csak az én generációm életében is, talán háromszor hatalmas rohamokat vezetett (és részben vezet) ez ellen. S korántsem csupán a kis népek és kis nyelvek „önállási”, izolációs törekvéseiről van itt szó. Ugyanígy jelen vannak

ezek, például a „frangle” elleni tiltakozások a nagyhatalmi helyzet nyelvi alátámasztására (vagy éppen kompenzálására?) való törekvések a nagyhatalmak esetében is, néha az elvesztett-elvesző nagyhatalmi (és világnyelvi) státus fenntartása, máskor éppen e helyzet kiharcolása érdekében.

A Magyar Tudományos Akadémia az ezredforduló időszakában, ma, aligha tűzhet ki másfél évszázaddal ezelőtt célként megjelölt feladatokat: „a tudományok honni nyelven történő műveltetéséről”. A kémia vagy biológia rohanó világában a szakszavak magyarítása reménytelen és elvégeztetetlen feladat, amint a tudomány nemzeti művelése is csak oszthatatlan egyetemességében és a nemzetközi tudományosság részeként lehetséges.

Mindezzel nem az idegen szavak használatának parttalanságát kívánom hirdetni. Ahol lehet, magam is a tartalmi és nyelvi közérthetőség híve vagyok, s engem is zavar az idegen kifejezések felesleges, olykor tudálékos, olykor a túlzottan is lapos mondanivaló elleplezésére szolgáló túlbujánzása...

A mai reform-kor szellemében és követelményei szerint változatlanul fontos küldetés kultúránk és nyelvünk ápolása. A gondolatok és fogalmak tartalmi tisztaságához nélkülözhetetlen a nyelvi pontosság és tisztaság is. A bezárkózó izolációval szemben azonban gazdaságban, társadalomban és nemzetközi kapcsolatokban egyaránt a nyitottság és alkalmazkodás, a kifelé fordulás és befogadó tolerancia követelményeinek is eleget kell tennünk. Mindennek tudományos és nyelvi konzekvenciái jószerével ugyancsak felismerhetők...

* Elhangzott a magyar nyelv hetének országos megnyitó ünnepségén.

Táj, nyelv, ember

– egy Móricz-regény tükrében

Az 1988-as magyar nyelv heti rendezvények központi gondolata az volt: hogyan tükröződik a szűkebb hazához kötődés, a szorosabban vett hazafias érzés a mai beszélők, nyelvhasználók tájnyelvi sajátosságainak megőrzésében, a nyelvjárási ízek szubjektív megítélésében. Magyarán: használják-e, kedvelik-e, szégyellik-e – egyáltalában: ismerik-e – területi nyelvi sajátosságait az emberek; illetőleg: mit tehetünk az ismeretterjesztés eszközeivel a helyes fel fogás kialakítása érdekében.

Van e kérdéskörnek egy másodlagos, közvetett megközelítési lehetősége is: hogyan tükröződnek a tájnyelvi sajátosságok a szépirodalmi művek nyelvében, milyen szerepük van a valóság hiteles ábrázolásában, milyen stílusértéket hordoznak, hogyan simulnak be az írásművekben megjelenő egyéb társadalmi nyelvrétegek sorába, hogyan értékeli az elemző pedagógus vagy az érdeklődő olvasó a művek szociolingvisztikai sajátosságait általában. (A kérdés gazdag szakirodalmából utalhatunk Pais Dezső, Benkő Loránd, Lőrincze Lajos munkáira, a Nyelvművelő kézikönyv tájnyelvvél és irodalmi nyelvvél, stílusrétegekkel foglalkozó szócikkeire. Külön is utalunk kell Bárczi Géza Nyelvjárás és irodalmi stílus című összefoglalására: Stilisztikai tanulmányok, Bp., 1961. 62–115.)

Az alábbiakban egy korábbi tanulmányra is támaszkodva (A tájnyelv mint stílus eszköz Móricz Zsigmond műveiben; Magyar Nyelvjárások 18,9–39) kívánok néhány szót szólni Móricznak a nyelvjárások szépirói alkalmazásával kapcsolatos elvi és gyakorlati felfogásáról, nagyrészt szombathelyi magyar nyelv heti előadásom gondolatmenetét követve.

A szatmári Tiszahát népe és nyelve Móricz számára az 1903–1906-os népköltési gyűjtemések idején vált „a legtisztább magyarság” eszményévé, írói és politikai programmá. Egy 1935-ös naplójegyzetében írta: „Tömértelen harag, felzúdulás és méreg volt bennem, hogy a mi drága népünk, amely úgy tud magyarul, hogy az utolsó kondás az összes egyetemi tanárt játszva dugja zsebre magyar

nyelvtudásban, oly mérhetetlen éhségben, testi-lelki nyomorban él. Ez volt az én falukutatásom” (Móricz Virág; Tíz év. I. 311).

A lelkesedés már a Hét krajcárba beviszi a nyelvjárás elemeit (*vót, vóna, kóduš, föld, kéne, ozsonna, csuda, lel, meglel, duggat 'dugdos', azér, kevesebbér, abba, fiókba, hitelbül, osztán, oszt, gépfia, megáprehendál, mingyárt, asse*). A következő években naturalisztikussá szaporodik a nyelvjárási asság Móricz műveiben. A túlzásokra nemcsak a kritika figyelmezteti: országjárásai során elvszerűen is fontos felismerésekre jut. A húszas évek végén már így nyilatkozik: „A magyar nyelvben sok tájszólást jegyeztek már le, minden vidéknek megvan a maga hangzó muzsikája, beszéd színezése. De van egy belső tájnyelv is, egy stilisztikai, amely minden társadalmi osztálynál más, minden műveltségi rétegnél, sőt minden fajilag idegen nyelvbefolyásnak kitett vidék s klaszsisz ajkán határozottan más.” (Móricz Zsigmond hagyatékából. Új Magyar Múzeum 4. Bp., 1960. 199, az én kiemelésem – S. Á.) Ezekben a szavakban a nyelv társadalmi tagolódása, a belső nyelvtípusok szociolingvisztikai felismerése mutatkozik meg.

Móricz írói gyakorlata követi ezeket a felismeréseket. Kialakul a beszéddel való jellemzés realista módszere: a nyelvjárási, rétegnyelvi vonásoknak a szereplők nyelvében való tudatos alkalmazása. De már nem naturalista töménységben, hanem mérsekeltén, az elhangzó beszéd vagy a gondolat szövegének színezésével. Érdemes idézni Móricz egy levelét a Rózsa Sándor írásának idejéből: „Rózsa Sándor mégse beszélhet debreceni dialektusban, s vettem magamnak azt a lelkiismeretességet és fáradságot, hogy egy kicsit színesítsem az őzéssel [!] a képet. De ne gondolja, hogy azt ambicionálom, hogy tökéletes legyen. Én csak színt keresek. A lényegét soha el nem érhetem, minden tájnyelvnek a hangszín csak egyik és pedig a legkisebb, bár legfeltűnőbb jellemvonása. Maga a gondolkodás formája, a szavak kincstára, a szólásmondások és az agytekervé-

nyek [sic!] csak annak állanak rendelkezésére, aki benne született.” (Csanak Dóra szerk.: Móricz Zsigmond levelei. Bp. 1963. II. 431)

Ez a tudatos, elvszerű nyelvjárás-, illetve rétegnyelv-adagolás mutatkozik meg a harmincas évek közepén íródott műnek, A boldog embernek a nyelvében is. A regény több mint tizedrészét teljes mélységben feldolgozó említett munkám főbb tanulságai így összegezhetők.

A tiszaháti nyelvjárás hangzási jegyeit fonetikus hűséggel nyomda-technikai okokból sem ábrázolhatja egy szépirodalmi mű. Főleg a legáltalánosabb népnyelvi sajátosságokat használja fel a tájnyelv érzékeltetésére: *vót, nyóc, hód, zód, föld* (a szatmári nyelvjárás ezekben többnyire diftonggal: *vóut, zöüd*). Ezek sem minden érintett morfémban nyelvjárásiasok: Joó György beszédében a *volt* : *vót, zöld* : *zöd* alakok aránya 1:3, azaz az esetek egyharmadában köznyelvi alak olvasható. Az író szövegében viszont szinte alig fordul elő nyelvjárásias alak.

Az alaktani jellegű eltérések közt még kisebb a különbség. A *-bul/bül, -rul/rül, -tul/tül, -ho/he/hő, -ér* határozóragok előfordulása a köznyelvi *-ból/böl* stb. változatokkal szinte fele-fele arányú. Kivétel a *-ban/ben* : *-ba/be* szembenállás: itt a tájnyelvi alak az előfordulások kétharmadát teszi ki. Erről azonban tudjuk, hogy a köznyelvi beszédben is domináns.

A tájszótipusok közül az alak szerinti száma jelentős (*amék, bódog, bornyú, borozda, dógozik, fazok, föld, hun, ü, ük, firidni, gacsitójás, mán, ólpallás, odabe, oszt*). A jelentés szerinti tájszók rendszerint érthetők a mondatban: *felad* (= feljelent), *feszt* (= folyton), *hibázik* (= hiányzik), *magam-köttes* (= korombeli), *megjelent, megmond* (= feljelent). Tárgyából eredően elég sok a valódi tájszó is: *berzseny* (= tojásfesték), *cserépcsep* (kenderáztató rúd), *gányójányok, gör, peckás, róta, vjncfa*. A falusi életvitel sajátos fogalomkészletén így medítál az író már a regény elején: „Az ember előtt összefolyik egy ilyen szegény élet. Távol van a mi életlehetőségeinktől. Mesében is érthetetlen sza-

vak: legelőbér, járó jószág, »ötnyolcad élet«, »bocskorpénz«, koca, kantartás, »igényelt föld«, »papbér«, öt sorban tíz idegen fogalom, amit meg kell magyarázni... ezért nehéz a politikában is a kicsi kis emberek életével foglalkozni, mert a politikát olyan rétegek irányítják, amelyek alig ismerik a tömeg életét.»

Herczeg Gyula a regény *mondatszerkesztésében* „a paraszti beszéd illogikus szerkesztésmódját” látja legfeltűnőbbnek. Kétségtelen, hogy a népi elbeszélő stílus számos jegye olvad itt össze az író saját nyelvszokásával. Illogikus szerkesztésről semmiképpen sem lehet szó: ha a beszéd hanglejtéssel, nyomatékkal, szünetekkel, gesztusokkal kísért jellegét tekintjük, legfeljebb azt mondhatjuk: az írott forma nem mindig elég világosan tagolja a bonyolultabb, érzelmileg, indulatilag erősebben színezett mondanivalót. Tanórákon, előadáskor célszerű bemutatni legalább egy oldalon ennek a nyelvnek nagyszerű értékeit. Például írásvetítő fóliánkon ilyen lehet a 96. oldal (Szépirod. Kiadó, 1962).

Itt a következő „félnyelvjárási” (Bárczi műszava) alakokat találjuk: *vót* (4x), *föd* (2x), de *föld* is, *vóna*, *megbékélni*; *a* (=az), *mán*, *má*, *mer* (=mert, 3x); *mitülünk*, *azoktul*.

Egy szép adalék a népi *emotív* stílusra Jó György anyjának szájából: „Ó, *fiam* – mondta édesanyám –, nem akar *a* megbékélni, *mer* haragudni akar. *Mer* az neki a haszna, ha haragszik. *Mer* kicsi annak, amit *mi* *tülünk* kaphat, de neki úgy kell táncolni, ahogy a nagyok kívánják, mert *azoktul* él.” – Az indulatszós, megszólításos kezdés, a halmozott ál-okhatározók mögött pontosan kirajzolódik a falusi jegyző két malomkő közti őrlődése: a birtokos urak akaratának végrehajtása a szegénységen.

A következő pár sor Jó György szájában is Móricz remek *narratív* stílusát szemlélteti: „*Mán* éppen ebédidő *vót*, megettem a kis kenyeret szalonnával, (nem sokat tudok én *száraz ételből* (!) enni, ha a mezőn vagyok is beérem kicsivel), most is bekattantottam a bicskám, és mentem a zsidóhoz, mert nagyon féltem, hogy (elvesztettem máris fél napszámot), a másikat is el ne veszítsem.” – A zárójelkés kirakásával próbáltam érzékeltetni az elbeszélést megszakító kitérőket, közbevetéseket, amelyek a témához nem tartoznak ugyan szorosan, de a mesélő közvetlen, nyitott, kitarulkozó személyiségét közvetle-

nül éreztetik. Ez a kitérőkben meanderező mondatfűzés Móricz egyik legerdekesebb sajátossága.

A folytatást az *imitatív stílus* remek gyöngyszemének érzem: „Azt mondja Krószné: *Má* nem *méty* mező, *méty* kert. *Tókozz*, meglesz napszám.” – A zsidó bérlő feleségének nyelvjárásos tört magyarságát nagyszerűen utánozza e néhány szó. Német anyanyelvéből következnek a mássalhangzó-zöngétlenedések, a határozóragok elmaradnak, a határozott névelők szintén. A mondat ez lenne: Már nem méty a mezőre, (hanem) méty a kertbe. Dolgozz, meglesz (az egész napi) napszám (noha már dél van). A nyelvi utánzás az író ilyen jellegű érzékenységét a nép vonásaként ragadja meg.

A folytatást a *meditatív stílus* példájának tekinthetjük: „Akkor jó. Ásni kellett a kertben, [!] jó is *vót* a *föd*, meg olyan dühösen ástam, hogy egy

napra valót felforgattam. Mindig csak a jegyző járt az eszembe, hogy mért volt az olyan, mikor én semmit se vétettem neki, egy szalmaszálat keresztbe nem tettem, mégis úgy kiabált. Csak most jött meg bennem is a kurázszi, úgy vágtam azt a földet [!], mintha a jegyző hátát hasítottam volna.” – A töprengés, az utólagos magyarázatkeresés, az indulat átvitele a munkaenergiába mélyen emberi, a kiszolgáltatott kisember hiteles lélektani ábrázolása.

Egyetlen regényoldal nem is minden jelenségét villantottuk meg. Talán az efféle mikroelemzések segíthetnének abban, hogy tanulóinkat rákapassuk a stílus ízére: hogy a művekben ne csupán cselekményt lássanak, hogy legyenek képesek különbséget tenni krimi és szépirodalom közt. A magyar nyelv heti rendhagyó órákon erre is törekednünk kell.

Szestényén Árpád

Mai szerelem – a szavak vallomásaiban

Magyarórán a szélső padsorból fölroppent a papírszárnyú üzenet. Egy kört írt le a fejek fölött, majd a tanári asztalon landolt. Megpihelve szárnyait kitérta, – a tanár akaratlanul is, csupán egyetlen pillantással elolvasta a levelet.

„Hapókám! Jó vagy nálam. Este kiszállnak az őseim, csengess be!”

Csá!

Kata”

Nem szólt semmit a magyartanárr. A következő órán viszont – úgyszólván stílistikai anyagrészt tárgyaltak – felolvasta ezt a levelet:

„Tisztelt Kisasszony! Mindig elhagy a bátorság, hogy odalépjek Önhöz, s megvalljam azt, ami itt belül oly hevesen tüzel. Most mégis esedezem, adjon alkalmat, hogy elmondhassam, mily forrón imádom Önt! 1928. május havának 5. napján.

Kézcsókoló híve:

B. Nándor”

A gyerekek – középiskolások – néhány másodpercig szótlannul tekintettek egymásra, mint akik nem értik, milyen nyelven szóltak hozzájuk. Majd hirtelen, egy láthatatlan kar-mester beintésére – kitört a nevetés...

Az összehasonlító stíluselemzés elmaradt.

Következik egy mai szerelem története – ifjaink szavaival előadva.

A fiú (*csávó*, *csavesz*, *figura*, *hapek*, *hapsi*, *hapó*, *háromlábú*, *krapek*, *ku-kac*, *manusz*, *szivar*, *tag*, *torpedóromboló*, *ürge*) és a lány (*ágyra járó*, *anyag*, *áru*, *bogyó*, *bombázó*, *bőr*, *buk-sza*, *csaj*, *csajka*, *dög*, *görl*, *lepedőakrobata*, *lila tündér*, *moha*, *pitypang*, *spinkóci*, *szotyola*; *csirke*, *jérce*, *pipi*, *tojó*, *tyúk*; *béka*, *gida*, *lepke*, *liba*, *szöcske*) találkozik, összejön. A lány (folytatás a 4. oldalon)

Poénvadászat

Egy évvel ezelőtt már szót emeltem a becéző formák hivatalos, választékos környezetben történő mind gyakoribb használata ellen a Magyar Nemzet hasábjain. Aligha voltam véleményemmel egyedül, midőn a *Hungi fagy* (a Hungária szálloda cukrászdájában kapható fagylalt) ilyen elnevezését izléstelenül bizalmaskodónak, gügyögően cukrosnak tartottam. A *Hungi fagy*it már nem hirdetik, ám mégis hiába minden tiltakozás: a becézés divatja, melyet félművelt kommunikátorok diktálnak, tovább terjed. Íme két nagy hatású példa.

Az Esti Hírlap már hónapok óta új címmel közli a lóversenytippeket. A *loviesélylésés* szót szellemesebbnek, jobbnak találta a szerkesztőség a korábbi, az imént említett szinonimánál. Persze több érvet is föl lehet az újdonság mellett hozni. Nincs benne például idegen szó, míg az előző változat *tipp* szavát kárhóztatták. No és a *lovi* milyen személyhez szóló, bizalmas forma, hiszen a bennfentesek így nevezhetik a lóversenyt. S valóban, a beszélt nyelv tele van efféle nevekkal: *Röpi* (a Merkur Röppentyű utcai használtautó-telepe), *belvi* (belváros). S épp itt lesz hibás az érvelés. Hiszen X. beszélhet Y.-nal, barátjával bizalmasan, használhatnak ilyen becéző formákat, még akkor is, ha ezek gyermeknyelvi eredetűek, s komikusan gügyögővé tehetik a beszélgetés stílusát. De az Esti Hírlap ne bizalmaskodjon az olvasójával. Még az olvasók egy meghatározott rétegével sem. Nem vagyunk ilyen viszonyban.

(folytatás a 3. oldalról)

csinos (ász, baró, belevaló, bomba, buli, csúcs, dögös, élmény, Forma 1-es, japán képcsöves, jó anyag, jó széria, klasszis, minőségi, négyes, prima, szépszerű, szexi, szuper, tök ász, tök vadi).

„Tetszel” – mondják ezután, így: jól állsz nálam, jó vagy nálam, kultiválok a burádat. A fiú udvarol a lánynak, hajt rá, majd együtt járnak. A fiú tehát becsajozott, a lány bekrapakolt. Szerelmet vallanak. líráznak, nyomják a lírát, megdumálják egymást. Elhangzik a „szeretlek” – ekképpen: *Bírlak! Kajollak! Csíplek!* S következik a csókolózás: csókázás, csörö-

KAJÁN-SZÓTÁR

A *lovi* bizalmaskodó stílusát még erősíti az *esélylésés* szójátékos, rimelő jellege, s a *lésés*nek szintén nem szokványos, latolgatás értelemben erősen beszélt nyelvi használata.

A másik példa a televízió egyik reklámcsoportja, a *digi doki*. Új, elektronikus szemvizsgáló készüléket hirdet néhány hete e jelszóval a tévé. A reklám első felében „A digitális doktor beméri” kezdetű meglehetősen alacsony röptű verszet hallható.

zés, cumizás, nyálazás, szájsport, szájszórakozás, – összepaszírozzák a szájukat.

„Kivánlak”: *Kellesz nekem, nem dobnálak ki az ágyamból. A lány kibontja magát, a fiú megújazzza, ledönti, gerincre vágja, mivel a csaj dobja magát.*

Itt a vége, fuss el mással! A fiú csajt, a lány hapsit újít.

*

Szerencsére, nem csak így beszélnek a fiatalok.

Sajnos, így is beszélnek a fiatalok.

Koltói Ádám

E vers mind a négy sorát más-más páciens adja elő, majd ennek végeztével egy fehér köpenyes orvos kinézetű férfival kórusban többször éneklük a refrént: *a digi doki*.

A szerző láthatóan élvezettel merült a jópofáskodásba, a becézés divathullámaiba s megint a bizalmaskodó izléstelenségbe. Vajon miért kellett a nem is szellemtelen *digitális doktor* (értsd: elektronikus vizsgáló-eszköz) kifejezést erre a csöpögős stílusú gyermek szintre leszállítani? A szerző valószínűleg nem vélte eleendőnek a versprodukcióval elért hatást. Ezt joggal érezhette. De nem javított a szövegen, hanem rontott rajta. Megint havernak vagy kisgyermeknek nézett bennünket valaki. Megint nem vették komolyan a nézőt.

Nincs adatom rá, hogy a hirdetésre többen vették-e igénybe ezt a szolgáltatást. (Azt sem tudom pontosan, miért kell ezt hirdetni.) Azt viszont tapasztalom, hogy míg a felnőttekre nincs nagy hatással, ők meglehetősen érzéketlenek a reklámmal szemben, addig a fiatal korosztályok, a gyermekek hamar megtanulják, játékból, viccből szavalják, eltorzítják. És közben hat rájuk ez a stílus, ill. erősíti a már amúgy is erősen bizalmas jellegű beszédüket. S arra bátorítja őket, hogy terjesszék, hiszen – ezt ők is érzik már – tekintélyes, „hivatalos” helyről hallják nap mint nap.

Tudjuk, hogy az újság, főleg az Esti Hírlap-féle s a reklám először föl akarja hívni az olvasó, a néző, a hallgató figyelmét, s azután tud közölni valamit. Érthetetlen azonban, hogy nálunk az elmúlt kb. tíz évben a poénkodás, a kínrim, a csikorgó szóvicc, az idétlen nyelvi játék (s a többnyire hozzájuk tartozó izléstelen történet) lett a figyelemfelkeltés szinte egyedüli eszköze. Ez a nyelvi stílus ugyanis visszaüt használójára. Az olvasó, a néző nem tudja komolyan venni a közlést, mert a nyelvi megformálása sem az. Ez a közlési szándék részleges kudarcát is jelenti. Miközben a közlendő jelentése eljut a címzetthez, tehát többnyire megértik a szöveget, addig a felhívás elsikkad, hatástalan marad. Illetve van hatása, ám az nem mozgósító, tehát nem mennek el többen a szemüket megvizsgáltatni. A hatás a nyelvi divat terjesztésében nyilvánul meg. S ez is valami, de erősen kérdéses, hogy – a kabaréval szólva – „jó-e ez nekünk”.

Tolcsvai Nagy Gábor

Hajdú had háza?

Ezt az értelmet sugallta egy napilapunk cikke, amely *Hajdúhadháza* néven ismertette a tiszántúli várost, bár a szerző kifejti, hogy a XIV. században *Hatháznak* hívták, mert *hat ház*-ból állhatott. Az utódok, úgy látszik, restellték ezt, s a hajdúk katonamúltjához illő *Hadház* névre módosították, majd nyomósították is a *Hajdú* előtaggal. Nemrég a szomszéd *Téglás* községgel egyesülve, a város a *Hadháztéglás* nevet kapta – volna, de a rátarti hadháziak ragaszkodtak hajdúságukhoz és városuk csonkítatlan nevéhez. Megértjük a hagyományörzés jelentőségét, de bármily helyes törekvés is a beolvadó helységek nevének megőrzése, a *Hajdúhadháztéglás* mégsem szerencsés megoldás; gondolják csak meg, hányszor kell majd leírniuk.

De az olvasók azon lepődhettek meg igazán, hogy a cikkben és a hozzá csatlakozó közleményekben vagy egy tucatszor váltakozik *Hadház* – *Hadháza*, *Hadházon* – *Hadházán*. Az ottaniak bizonyára értetlenkedtek és méltatlankodtak e tájékoztatlanságon. A „következetes” bizonytalanságot, ha nem menti is, talán magyarázza az, hogy helyneveink közt vegyesen vannak *-ház* és *-háza* utótagúak, pl. *Győrösvényház*, *Veresegyház* – *Délegyháza*, *Hollóháza*. Arányuk azonban igen egyenlőtlen: a mintegy száz *-háza* utótagúval szemben alig tíz a *-ház*-ra végződő, bár az előbbiek közt is soknak *-ház* a régebbi alakja; az egykori Magyarországon természetesen ennek többszöröse a számuk (1. Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára).

A *Dancsháza*, *Nyíregyháza* típus nagy többsége lehet tehát az oka, hogy a cikkben minduntalan *Hadháza* tolakodott elő. E téves-önkéntelen módosítás nyilván ellentmondás is; a *-háza* utótag eredetileg általában a névadó lakóhelyét, a birtokos udvarházát jelölte, s így természetes birtokviszonyban állt annak nevével: *Jánosháza*, *Pálháza*, *Kiskunlacháza* (*Lac* a *László* régi becéző alakja). A *Hatházból* lett *Hadház* birtokragos megtoldása (*-háza*) tehát történelmietlen és logikátlan.

Érdekes, hogy az említett közlemények ingadozó névhasználatában egyszer sem fordul elő a melléknévi alak: *hadházi* vagy *hadházai*. Pedig itt valóban gyakori a váltakozás, akár

csak más névpárokban, s igazában ez érdemel figyelmet.

A *Dombegyház* – *Simóháza* párhoz hasonló kettős változat alakult ki több helynévnél is; a leggyakoribb típusok: *Leányfalu* – *Ágfalva* (a dunántúli *-fa* végű helynevek, *Ibafa*, *Mánfa* a *falva* rövidülései), *Salföld* – *Bocföldre*, *Hegyeshalom* – *Jánoshalma*, *Öreglak* – *Farkaslaka*, *Kistelek* – *Mátételke*. E névpárok melléknévi alakja gyakran okoz zavart, bizonytalanságot. A hagyományos nyelvszokás szerint ugyanis az *-i* képző előtt elmarad, illetve megrövidül a birtokos személyrag: *huszadik(a) i*, *negyedik(e)i*, *kertalj(a)i*, *elsej(e)i*. A fenti helynevek ragos utótagú változatának rövidült melléknévi alakja tehát eredetileg azonos a ragtalanéval: *simóházi*, *ágfalvi*, *bocföldi*, *jánoshalmi*, *zetelaki*, *mátételki*. Ez viszont azzal a hátránnyal jár, hogy nem mindig tudjuk bizonyosan visszakövetkeztetni a helynevet.

Mivel a *-falu* utótagúak melléknéve is *-falvi* volt régen, többnyire ezt használják ma is az ottani és a környékbeli lakosok; mutatják ezt a régi családnevek: *Cserépfalvi*, *Rétfalvi*, *Tófalvi*, *Újfalvy*. Aki azonban még nem hallotta a község nevét, bajosan tudja eldönteni, hogy a melléknév *Cserépfalvára*, *Tófalvára* vagy *Cserépfalura*, *Tófalura* utal-e. Ezért terjedt el a megkülönböztetés: a *-falu* végű nevekhez mindinkább az egyértelműen eligazító *-falui* vagy *-falusi* melléknév társul (*hegyfalusi*, *leányfalui*). De a *-falu* végű helynevek hagyományos *-falvi* melléknéve is okozhat zavart, mivel ez ma általában a *-falva* utótagnak felel meg. A kevésbé ismert név pontos alakjának felidézésére a *-falva* végződéshez kapcsolódik az *-i* képző: *dunafalvai*, *ecsepfalvai*, *mezőfalvai*.

A hagyományos, rövidült *-falvi* bátran használható azonban az általánosan ismert helynevek esetén, pl. *ágfalvi*, *albertfalvi*, *bélapátfalvi*, *zagyapátfalvi*, *mádefalvi*. – A *-föld*(*j*)e, *-halma*, *-laka* végű nevek származékai közül a *mátyusföldi*, *panonhalmi*, *farkaslaki* tekinthető ilyennek.

Egyszerűsített melléknévet leginkább az országos ismertségű *-háza* utótagú helynevek mellett használhatunk: *délegyházi* (tavak), *fehéregyházi* (csatater), *hollóházi* (porcelán), *lőkösházi* (határállomás), *petőházi* (cu-

Meghalt Péchy Blanka

Gyászolunk. Életének 94-ik évében meghalt Péchy Blanka érdemes művész, a magyar beszédkultúra apostola, a Kazinczy-alapítvány létrehozója, versenyei ihletője. Színész volt, előadóművész, kultúránk mindig tettekre kész alázatos szolgája. Terjesztette Ady költészetét, a fehérterror elől Bécsbe menekülve fellépett Reinhardt színpadán, és a felszabadulás után kulturális missziót is vállalt, sajtóattasé volt Bécsben és igazgatója volt a Collegium Hungaricumnak. Írt szinte élete utolsó percéig. Könyvet mártírhaltálta halt férjéről, Magyar Lajosról, Jászai Mariról, és cikket, röpiratot, kötetet a beszédművelésről. Mert Péchy Blanka úgy marad meg emlékezetünkben, mint a magyar beszédkultúra nagy apostola. Valósággal megmozgatta az országot. A Kazinczy-alapítvány nyomán a diákok, tanárok, színészek, rádióbemondók fogtak össze, hogy nyelvünket védelmezzék, hogy a magyar beszédkultúra fejlődjék. Nevét mindenki ismeri, alakja, élete a legnemesebb hazaszeretetet példázza: tenni a honért mindhalálig.

korgyár), *kiskunfélegyházi*, *mátraházi*, *nyíregyházi*, *orosházi*.

Ahogy pedig a sajtó, rádió, televízió révén mindinkább megismeri az ország kisebb települések ragos utótagú nevét is, egyre kevésbé szükséges az aggályos pontoskodás: megfelelő e helyi használatban hagyományos, természetes rövid melléknévi alak: *cibakházi*, *nyáregyházi*, *jánoshídi*, *simontornyai*, mert tudjuk, milyen községnevre utalnak: *Cibakháza*, *Jánoshida*, *Simontornya*. Csak akkor éljünk tehát a nevet pontosan felidéző teljesebb *-falvai*, *-házai* stb. melléknévvel, ha valóban szükséges és fontos a félreértés elkerülése.

Kovalovszky Miklós

A nyelvi normáról – a nyelvjárások felől

Lapunk idei első számában három figyelemre méltó írás is foglalkozott ugyanazzal a témával. Bán Ervin (Iskola és nemzeti nyelv), Balázs Géza (Élet és iskola), Tolcsvai Nagy Gábor (Nyelvi norma és nyelvhasználat) egymással is vitatkozva azt fejtegetik, mi is a követendő nyelvi norma, a megvalósítandó nyelvi eszmény az iskolában, milyen mintát, példát kell a tanulók elé állítani, mit és hogyan lehet tőlük elvárni, megkövetelni az iskolai nyelvhasználat dolgában.

A vita főként bizonyos *csoportnyelvi* jelenségek, az ifjúság körében divatos nyelvhasználati formák megítéléséről; a türés, elfogadás vagy elutasítás határaitól szolt.

Érdekes módon: nem került szóba a *nyelvjárások* és az iskolai nyelvi norma kérdése, noha az *otthoni* és az *iskolai* nyelvhasználat különbségéről többször is szó esett. Ennek oka talán az volt, hogy a cikkírók főként a fővárosi iskolák nyelvi helyzetére, nyelvi gondjaira gondoltak, s Budapesten valóban igen ritkán kerül a tanár abba a helyzetbe, hogy ilyen vagy olyan *táji eredetű* nyelvi forma használatának kérdésében, megítélésében döntenie kelljen. Az ország azonban nem (csak) Budapest, tehát iskoláink túlnyomó többségében gyakran találkozunk a pedagógus a köz- és irodalmi nyelvi normától eltérő tájnyelvi, tájnyelvies nyelvhasználattal. És állást is foglal ezzel kapcsolatban valamilyen módon: akár úgy, hogy tudomásul veszi, akár úgy, hogy kifogásolja s kijavítja. Nos – tapasztalatom szerint – a kifogásolás és a kijavítás nem mindig történik a legszerencsésebb módon, ezért érdemes erről a kérdésről még néhány szót szólni, annak ellenére, hogy már több alkalommal is írtunk, beszélünk róla.

Igaz ugyan – erről nem is lehet vita –, hogy a minél jobban megközelítendő nyelvi eszmény, nyelvi norma az iskolában is: az igényes köznyelv. De, és ez nagyon fontos: különbséget kell tennünk az argó (az egykori vagány nyelv) és a nyelvjárási színezett, tájnyelvi eredetű nyelvi formák között.

Ez utóbbiak – többségükben – a magyar nyelv régi elemeinek ma is élő maradványai, olyan nyelvi jelenségek, formák, amelyekkel népünk

széles rétegei éltek a múltban, s részben élnek napjainkban is. Aztán: a nyelvjárási elemek nyelvünk és művelődésünk, ember és nyelv, nyelv és élet kapcsolatának megbecsülendő, értékes bizonyítékai. S ami ezekből (is) következik: nem kapcsolódik hozzájuk semmi olyan negatívum, ami mai divatszavainkhoz, az argó jellegű nyelvi elemekhez esetenként társul vagy társulhat, azaz nem takarnak hányavetiséget, nyegleséget; használatuk nem bántó, nem sérti senkinek a jóízletét.

Nem vitás: a nyelvjárási, nyelvjárásias elemekkel való élésnek az iskolában (is) megvannak a maga határai, korlátai. De – és ez is fontos –: ami a nyelvjárásiaságra való figyelmeztetést, tehát a közös nyelv, a köznyelv felé való irányítás lehetőségét, szükségességét és formáját illeti, ez a tevékenység, ez a beavatkozás sok tapintatot, körültekintést igényel.

Egyrészt: *fölösleges* a szigorú beavatkozás, az egyértelmű meg- és elítélés, mert a sokfelől érkező hatás eredményeként a tanuló nyelvhasználatát természetes módon a köznyelv felé változik, fejlődik. De *káros* is lehet a kíméletlen s esetleg megszegyeztető, nevetségessé tevő helyreigazítás: gátlásokat fejleszthet ki és indokolatlan ellenszenvet, szégyenérzetet az otthoni környezet nyelvhasználatával szemben.

Továbbá: azt se felejtjük el, hogy a nyelvi normát nem célszerű, de nem is lehetséges egy bizonyos pontban végleges és változhatatlan formában megmerevíteni. A változás – az életé, a nyelv é és a nyelvi eszményé is – természetes és szükségszerű. Bizonyos fokú színváltozatokra nyelvünkben is szükség van, s ezeknek az új színeknek, stílári változatoknak a tájnyelvi elemek is forrásai lehetnek, ha nem is korlátlan mértékben.

Inkább arra törekedjünk, hogy minél alaposabban megismertessük ezeket a lehetőségeket, minél jobban fejlesszük, magasabbra emeljük tanítványaink nyelvi ízlését és igényét. Ez persze nehezebb dolog, mint a drákói szigor és a merev döntés, de a nyelvnek, az embernek s az életnek mégis csak ez a szemlélet, ez a módszer felel meg igazán.

Lőrincze Lajos

VITA

Kitekintés a világba

Az É. A. 87/4. számában megjelent „Használati utasítás” című cikkhez szeretnék néhány megjegyzést fűzni.

Előrebocsátom, hogy teljes mértékben egyetértek a cikkíró konklúziójával: nincs a *használati utasítás* körül semmi baj, az illetékesek „nyugodt lelkiismerettel választhatják”.

Ez a megnevezés is, mint oly sok más kereskedelmi jellegű, a németből szivárgott nyelvünkbe: *Gebrauchsanweisung*. De az *Anweisung* szónak az *utasítás* mellett van barátságosabb jelentése is: egyrészt az *utalvány* (amely itt nyilván nem jöhet számításba), másrészt: *útbaigazítás, tájékoztatás, tanács*. Minthogy őseink a legszigorúbb verzió mellett foglaltak állást, bele kell (és bele lehet) nyugodnunk, hogy a *használati utasítás* a hosszú évtizedek során olyan mély gyökereket eresztett, hogy ma már reménytelen – és okatlan – volna ki-gyomlálásához fogni. Magam is gyerekkorom óta – tehát réges-régen – ismerem, de ismeri az olyan régi szótárunk is, mint az 1912-es Kelemen-féle német; nem is szólva a modernebbrekről, mint Sauvageot, Ország, Halász E. és különféle külkereskedelmi szakszótárak.

„Sehol a világon nem utasítgatják a vásárlót, csakis mifelénk”, mondja a Ludas Matyiból vett idézet. Ez bizony tévedés. A német *Gebrauchsanweisung*-gal már végeztünk, de tegyük még hozzá: van *Gebrauchsvorschrift* is, amely talán egy fokkal szelidebb „előírás”. Az „előírás” és „utasítás” között foglal helyet az angol *directions/instructions for use*, meg a francia *instruction d'emploi* és az olasz *istruzioni d'usare*. Aki még ezekkel is utasítva érezné magát, annak megnyugtatóra felsorolhatok még néhány változatot, amelyben nyoma sincs sem utasításnak, sem instrukciónak. Ilyen pl. az angol *How to use* (Hogyan használjuk?) és a vele egy húrón pendülő francia *manière de s'en servir*, valamint *mode d'emploi* vagy *notice d'utilisation*, meg az olasz *modo d'utilizare*.

Rapcsák Lajos

Utasítás és szóhangulat

Rozsly György úgy gondolja (Édes Anyanyelvünk, 1987/4. szám, *Használati utasítás* című cikk), hogy túllőttem a célon, amikor a Ludas Matyi 1987. évi 15. számában kifogásoltam a használati utasítás kifejezésbeli *utasítás* szót, emezt ha nem is nyelvi, de társadalmi bakinak bélyegezve. Mint vitatársam írja, e szó – második jelentése szerint – nem hivatalos rendelkezést, hanem útbaigazítást, tájékoztatást jelent, s mit tesz

Isten, e második jelentésre a szótár példája éppen a *használati utasítás*, amely kifejezésből a vásárló – Rozsly György szerint – sosem érzett ki udvariatlan utasítgatást, amint azt jómagam állítottam.

Nos, én nem szögezném le ilyen határozottan, hogy a vásárló sosem érzett, sőt – mint Rozsly írja – ma sem érez ilyesmit. Nemcsak nekem szúrt szemet, hogy a magyar ott is utasít, ahol más nemzet fia udvariasan felhasználási módról vagy használati útmutatóról beszél. Elmélkedett ezen már más is a nagy nyilvánosság előtt (legutóbb, tán tíz éve, *Fehér Klára*), s az a körülmény, hogy az értelmező szótár mindössze épp a kifogásolt példára tud hivatkozni, mint az *utasítás* szó második jelentését illusztráló kifejezésre, a szememben homlokegyenest ellenkezőjét bizonyítja annak, amit Rozsly György állít, mármint, hogy „még mai nyelvérzékünk számára sem ment feledésbe *utasítás* szavunk eredete, származása: a bizonytalankodó utasembert kellett úti célja felé irányítani, *utasítani*...” Megítélesem szerint Rozsly György e tekintetben is téved. Nyelvérzékünk ugyanis több mint évszázados hivatali tapasztalatokon formálódott maivá. Az embereket,

mint ügyfeleket, a hivatalban más instanciákhoz *utasították*, s ebben nehéz nem észrevenni a hatósági, tehát nem csupán tájékoztató jelleget, hanem egyszersmind a rendelkező felhangot is. Kiváltképp nehéz, ha *elutasításról*, netán *kiutasításról* volt szó. Az *utasítás* fogalmához mind kevésbé társult az útbaigazítás képze, annál inkább a személyi függősége.

Igaz, akad viszonylag semlegesebb tartalmú *utasítás* is: amikor valaki a saját inkompetenciáját bevallva *utasít* más személyhez vagy fórumhoz egy-egy érdeklődőt. Ez azonban már nem egyszerű *utasítás*, hanem *máshoz* vagy *máshová* *utasítás*, ami eléggé messze esik a *használati utasítás*-tól.

Álljon a dolog bármiképp, fölöttebb nehéz elfogadtatni (noha Rozsly György megkísérli), hogy a *használati útmutató*, mód, tájékoztató nem udvariasabb formula a *használati utasításnál*, amelyet vitatársam az előző alakok „egyenértékesekeként” próbál meg föltüntetni. Érvelésének illogikus mivoltára egyébként ő maga mutat rá akaratlanul is, amikor hozzászól: „Sőt: néha kifejezőbb is ezeknél, mivel egy kissé érezteti, hogy a szöveg nemcsak tanácsokat ad, hanem előírásokat is ismertet.” Tehát a *használati utasítás*, amelyet Rozsly György mindeddig udvarias formulának iparkodott beállítani, ugyancsak Rozsly György szerint annyit jelent, hogy az *utasítások* szövege nemcsak tanácsol, hanem *előír*. Quod erat demonstrandum.

Megismétlem tehát: a *használati utasítás* társadalmi baki. Még akkor is az, ha sok ember – nem még, hanem

már – ki sem hallja belőle a hatóságias jelleget. Az érzékenyebbek fülében azonban az *utasítás* hangulata, függetlenül a szó eredetétől, ma olyan, hogy legföljebb a Rozsly György által említett „elektromos készülékek, valamint a vegyészeti és gyógyszerészeti cikkek” esetében célszerű *útbaigazítás*, *tájékoztató* vagy *felhasználási mód* helyett éppen az inkriminált kifejezéshez folyamodni, tehát csakis olyan esetekben, amikor a cél valóban *előírás*, pusztán tanács vagy javaslat helyett. Meggyőződésem, hogy egy-egy élő szónak a jelenben élő aurája többet nyom a latban a pusztán etimológiánál.

Tekintve, hogy én egy *udvariasabb* formula elterjesztése mellett kardoskodom, s éppen vitatársam az, aki a szóhangulatában *hatóságias* alakért száll síkra, különösképpen furcsálom cikkének zárómondatát: „az *uram* vagy *hölgyem* megszólításhoz hasonlóan igazán nem kell féltenuünk tőle közgondolkodásunk demokratizmusát”.

Hogy kerül a csizma az asztalra? Mit keres itt az *uram* meg a *hölgyem*? Miért tesz úgy Rozsly György, mintha valaha is eszembe jutott volna kifogásolni e megszólításokat? Hát nem éppen ő védelmezi a választékosabb kifejezések ellenében a durvábbat, mint velük „egyenértékest”? Ha már mindenáron hasonlalt akarunk élni, én nem az *uram*, illetve *hölgyem* alaktól félttem közgondolkodásunk demokratizmusát, hanem a *hé, maga* jellegű formáktól félttem az *emberi méltóságot*.

Timár György

VEREBES JÓZSEF: – Hát nézze, nekem még olyan nagyon sok afférom nem volt, egyébként két-három alkalommal volt afférom az elmúlt öt évben a győri időkből. Amikor is, hát igen éles megjegyzést tettem a bírói tevékenységre, itt főleg a Győr-Honvéd mérkőzésre gondolok, ahol magyarul elcsalták a mérkőzést. Ezt egyébként le is nyilatkoztam a televízióban. Ekkor

Leigekötös lenyilatkozik igékn ugyan nincs. Jobb lett volna, ha a riportalany „csupán” nyilatkozott a szóban forgó esetről.

Közzéteszi: T. Urbán Ilona

ÉBER SZEMMEL, FÜLLEL
Ez bizony nehéz kérdés!

4 NÉPSPORT

Labdarúgás

Mi hangzott el a TV Híradóban?

Kőrös kontra Verebes

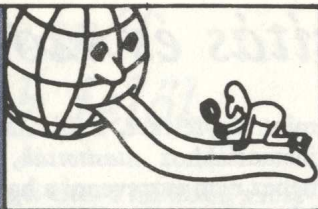
Két interjú – szó szerint

A kevesebb több, pontosabban:

jobb lett volna!

(Beküldte: Deák Ferenc,

3100 Salgótarján
Pécskö u. 10.)

Valóban remek rímek

Olvasóink több évfolyamon át – legutoljára idei első számunk részére – küldtek be úgynevezett „remek” rímeket. Mint ott olvashattuk is, az efféle rímek tulajdonképpen a nyelvi játékok, közelebbről a szójátékok közé tartoznak; jelentésükben különböző, de külső alakukban összecsengő szavak alkotják őket. Az ilyen szavak nyelvtani műszóval azonos alakúak, idegen kifejezéssel: homonimák.

Neves költőink is alkottak ilyen játékos rímeket. Kosztolányi „csacsi rímek”-nek nevezi őket. Íme egyik bravúros alkotása:

Mire gondolt?
Az övére.
De kiére?
Az övére.

A költő számára ezek a rímek olyanok, mint a zongoraművész ujjgyakorlatai. Közülük egyik-másik – némileg változtatott formában – feltűnik komoly versben is. Így a csacsi rímek ciklusában olvasható játékos rímpár – „Átadta a *telefon*t, mit lombokkal *telefon*t” – visszacseng a súlyos mondanivalójú „Halotti beszéd”-ben: „... boldogan meredt a / kezében égő, olcsó cigaretta / füstjére, és futott, *telefonált*, / és szőtte álmát, mint színes *fonált*: / a homlokán feltündökölt a jegy, / hogy milliók közt az egyetlenegy.”

A homonim rím tehát nemcsak mesterkélt alkotás lehet, hanem kiváló költőink által szívesen alkalmazott nemes fényű ékítmény is.

Többnyire egy ige és egy vele azonos alakú főnév csendül össze verseikben, így például Arany jól ismert „belső” rímpárjában:

S Edward király, angol király
Vágtat fakó lován:
Körötte *ég* földszint az *ég*:
A welszi tartomány.

(A walesi bárdok)

Tóth Árpád is kedveli az efféle rímeket: „Fiatal lány volt, ám ölébe

ejtett / Szemmel már úgy ült, mint dús terhű *nő*, / Ki révedezve sejtí már a rejtett / Jövőt, mely szíve alján csendbe *nő*...” (Egy lány a villamosban)

Az elmúlt szerelem emlékét nagy távolságról csillantják vissza a rímek – a majdnem homonim *csillog* – *csil-lag* finom disszonanciáját az igének és a főnévnek tökéletes azonos alakúságával ellensúlyozva – Dsida Jenő egyik remekében:

Emléke visszacsillog
s olykor arcomra *tűz*.
arcomra, mely fakó
s elmúlt évekbe néz.
Fényes volt, mint a *csillag*,
forró volt, mint a *tűz*,
fehér volt, mint a hó
s édes volt, mint a méz.

(Tavalyi szerelem)

Az is előfordul, hogy ezekben a tiszta rímekben a szavaknak a ragos alakjai vágnak egybe: „Selyem felhői sápadt türkisz *égnek* / Bolyongó vágyak mély tüzeben *égnek*”. (Juhász Gyula: Magyar nyár 1918)

Érdekesek az úgynevezett mozaik-rímek; ezeknek homonimiája úgy jön létre, hogy egy szó és egy szókapcsolat alkotja a rímpárt:

Korán vájta belém *fogát*
a vágy, mely idegenbe tévedt.
Most rezge megbánás *fog át*:
várhattam volna még tíz évet.

(József Attila: Talán eltűnök hirtelen ...)

Sőt: két szókapcsolat (két-két szó) is létrehozhat mozaik-rímet, mint például Babitsnak „A szépszemű öreg tovább mesél...” című versében, amely a költőnek megható vallomása szülőföldje iránt érzett szerelméről:

Te vagy a táj, hová szívem
folyton epedve hazarándul:
te kék, finom, fantasztikus
Dunántul!

Ha otthon kell, ha mese kell,
feléd futok. Te vagy a *dajka*,
kinek tej-édes szavakat
ad *ajka*.

A homonim rímekhez közel állnak a szórímek, melyek Tinódi óta végigkísérik költészetünket. Manapság többnyire csak a különösebb színezetűek fordulnak elő. Zelk Zoltán Sirály című versében a monoton szórímek visszhangozzák felesége elvesztésével sivárrá vált életének egyhangúságát:

Hát miféle szerzet *vagyok*,
hogy felkelek, élek, *vagyok* ...

Megfigyelhetjük, hogy az első *vagyok* a segédigének, a második *vagyok* pedig a tulajdonképpeni létigének a szerepét tölti be.

A monotóniával ellentétben a szórímek – visszatérve a homonim rímek legősibb funkciójához – a játékoság eszközei is lehetnek. József Attilának tréfás-komoly versében a *magam* – *magam* rímpár valósággal bújócskát játszik velünk, kitűnően illeszkedve be a vers játszi rímei közé:

Harminckét éves lettem én –
meglepetés e költemény
csecse
becse:

ajándék, mellyel meglepem
e kávéházi szegleten
magam
magam.

(Születésnapomra)

Az bizonyos, hogy a két *magam* névmás közül az egyik alany, a másik tárgy. De ki merné határozottan eldönteni, hogy sorrendjük: alany és tárgy, avagy: tárgy és alany; azaz „melegem magam magamat”, ill. „melegem magamat magam”?

Az is megesik, hogy a rímeknek csak a kiejtése homonim, íráskéjük némileg eltér egymástól, például Áprilynak vidáman zengő versében:

A nap tüze, látod,
a fűre diádot
a hegyre kicsalta: a csúcsra *kiállt*.
Csengve, nevetve
kibuggyan a kedve
s egy ős evoét a fénybe *kiált*.

(Március)

Ilyenek hát a valóban remek rímek!
Rácz Endre

Egyfajta

avagy a semmitmondás egy fajtája

Az írásunk címében kiemelt szónak több jelentése van. Ha valamiről azt kívánjuk közölni, hogy 'egy fajta-hoz tartozó; ugyanolyan; azonos', akkor az *egyfajta*-t hangsúlyozva mondhatjuk, például: „A gazdaság *egyfajta* almát telepít”. Ha azonban azt szeretnénk elmondani valamely dologról, hogy 'meghatározatlan; valamilyen', nos ekkor hangsúlytalanul simul az *egyfajta* melléknév jelzett szavához a mondatban: „Van *egyfajta* betegség, amelyet még nem tudunk gyógyítani”.

A Nyelvművelő kézikönyv már 1980-ban megállapította, hogy különösen kritikákban, könyvismertetésekben meglehetősen gyakori az *egy fajta* *modorosság* mintájú szerkezet, amelyben a helyesen különírt *egy fajta* szokott hibás helyesírással, vagyis egybeírva megjelenni. Persze itt a téves helyesírás másodlagos ügy, a lényeg az, hogy az említett, kétféle jelentésű és hangsúlyozású *egyfajta* szó és jelzett szava keveredik össze az *egy fajta* (*modorosság*) típusú szerkezettel. „Itt a mondások *egyfajta* osztályozásával is megpróbálkoztam” – olvastuk egy nyelvészeti munkában. Nyilván *egy fajta* osztályozásról esik szó. – Némelykor az írott szövegből nem is lehet kihüvelyezni: az *egyfajta* melléknév szerepel-e, vagy az *egy fajta* szerkezet elhibázott helyesírással: „Szinte divat lett az ironikus szemlélet. Ez *egyfajta* közösségi beszéd...” – nyilatkozta egy költő a Magyar Nemzetben. Máskor meg az érthető kevéssé, miért használja a szöveg írója a 'valamilyen; meghatározatlan' jelentésű *egyfajta*-t: „Tihany falai között tizenöt-hús éve kezdett kialakulni *egyfajta* harmónia, amit nem fenyegetnek fellengzős tervek és még hivalkodóbb építmények” – elmélkedett egy írás ugyanott.

Talán már az eddig mondottak is jelzik: nem csupán szoros értelemben vett nyelvészeti kérdést taglalunk. A további példák még inkább ezt mutatják: „... egy erős Vietnam délen és a Szovjetunió északon *egyfajta* harapófogóval fenyegeti Kínát” – hallottuk a rádió egyik külpolitikai kommentárjában. A Magyar Nemzet egyik könyvismertetésében pedig ez volt található: „Igen, bizony, az értelmiség zöme a meghátrálás szakembere lett, igen, bizony, *egyfajta* meg-

tervezett kiskorúság marasztja törpévé a szellemileg nőni vágyó fiatalokat...” S a példasorozat csaknem vég nélkül folytatható. Lépten-nyomon olvashatunk vagy hallhatunk ilyeneket: „*egyfajta* pedagógiai ráhatás”, „*egyfajta* polarizálódás”, „*egyfajta* folyamatosság”, „*egyfajta* dialógus” és így tovább. Mármint ezek az *egyfajta*-k helyettesíthetők lennének a 'valamilyen, valaminő; meghatározatlan' és a többi hasonló jelentésű szóval. E helyettesítéskor azonban megmutatkozik, hogy valami hiba van a megfogalmazásban. Nézzünk egy példát: „*Egyfajta* dialógus volt tapasztalható a rendezvényeken az írók és olvasók között...” – számolt be az Élet és Irodalom cikkírója. Az *egyfajta*-t kiiktatva: „*Valaminő* (vagy: *határozatlan tulajdonságú*, vagy: *egy bizonyos*) dialógus volt tapasztalható...” S mi itt a fogalmazás-

ban a hiba? Nyelvi-nyelvtani szempontból semmi. Csak a nyelvvel, a mondattal közölt tartalom korcs valamelyest. Hiszen ha volt párbeszéd a szóban lévő író-olvasó találkozáson, miért volt az a dialógus *valaminő* vagy *határozatlan tulajdonságú*, eredetileg, mint láttuk az idézetben, *egyfajta*? Tudniillik: ez később sem derül ki a szövegből!

S most már végigtekinthetjük ismét példáinkat. Sajnos ugyanezt tapasztalhatjuk mindegyiknél: ha a hangsúlytalan *egyfajta* jelentését komolyan vesszük – és publicisztikában, kritikában, kommentárban miért ne? –, akkor rendre meggyőződhetünk, hogy az *egyfajta* melléknév olyan jelzőként van használva, amilyenre nincs is szükség, hiszen semmiféle bizonytalanságra nem kellene utalnia a szövegösszefüggés szerint. – A vázolt szóhasználati jelenség divat, ám amit a divatos nyelvi köntös nem tud eltakarni, az a semmitmondás egy fajtája.

Büky László

Keverékszók

Még az ötvenes-hatvanas években lehetett hallani társalgás, beszélgetés, csevegés közben efféle kijelentéseket: „*Anyagice* (vagyis: anyagilag) nem állunk valami jól.” Aztán: „En csak úgy *of potyoresz* (azaz: potyán, semmi hasznára) nem megyek veletek.” Továbbá: „*Gyengus* vagy még te, öcsém, ilyen munkára!”

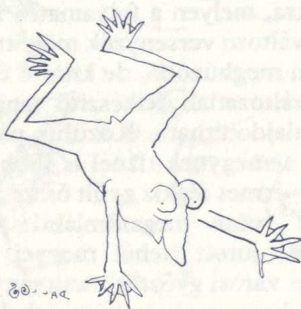
Mi jellemzi e mondatok kiemelt és értelmezett szavait? A *gyengus* a *gyenge* szónak latinos -us (olv.: *usz*), illetve a mi nyelvünkben szokásos módon -us végződéssel ellátott alakja. Az *anyag* szó után található -ice végződés szintén latin eredetű. Az *of potyoresz*-ben az *of* nyilván az angolból

való, de a *potyoresz* is valószínűleg a *potyára* szóalaknak tréfás módon idegenessé, angolossá tett változata.

Az efféle szóalakokat, amelyekben tehát egy magyar szóhoz különféle idegen nyelvi elemeket, képzőt, prepozíciót (előljárót) fűzünk, „keverékszó”-nak nevezi a stilisztika. A nyelvi játék, a tréfa, a humor, a megszokottól való eltérés hozza létre őket. És ennek az úgynevezett játszi szóképzésnek az eredménye, hogy tréfás, humoros hatásúak, amibe még egy kis titokzatosság is vegyül. Vagyis például a *gyengus* nemcsak azt jelenti, hogy 'gyenge', hanem benne van az is, hogy a beszélő tréfásan és kedveskedve teszi meg megjegyzését, például egy kisebb gyerekhez szólva.

Ilyen keverékszó továbbá a latin hatást mutató *bolondéria*, amely azt jelenti, hogy 'bolondos szeszély, hóbort', és amely az Értelmező Kéziszótárban „bizalmas” stílusértéket kap. Aztán hasonló a 'rendben van' jelentésű szláv *rendicsek*, a Mikszáth alkotta latinos *rokonológia*, illetve a Jókai által létrehozott, szintén latin elemet tartalmazó *pirongatórium*, amelynek 'szidás, dorgálás' a jelentése.

A nyelvi játékosság úgy is érvénye-

USZKULAT ECCE LABIS
BÉKULA GÖRBECEIS

sülhet, hogy valaki keveréknyelven fogalmazza meg mondanivalóját, vagyis úgy hoz létre mondatokat, hogy azokban magyar szavakat idegen nyelvű grammatikai toldalékokkal lát el. Csokonainak tulajdonított ilyen mondás például a következő: „*Uszkulat ecce labis békula görbiceis*”, azaz: „Íme, görbe lábakkal úszkál a béka.” Vagy például Petőfi így ír Arany Jánosnak: „My dear *Dzsenkó!*”, vagyis: „Kedves Jankóm”, tehát a *Jankó* nevet ejti angolosan *Dzsenkó*-nak. Aztán így folytatja: „*Ájem itthagying Debrecent*”, tehát az *itt hagy* igét alakítja angol módon. A levél hasonló stílusban folytatódik tovább.

Kár, hogy a *bolondéria* kivételével ma már egyik felsorolt keverékszó se él. (L. ÉKsz.) Persze, hogy a játékos, tréfás, humoros kedv megvan – sajnos, a durvaságra, trágárságra hajló is –, azt elsősorban az ifjúsági nyelv, az argó jellegű szavak, kifejezések száza igazolják.

Szathmári István

ÉBER SZEMMEL, FÜLLEL Keserű a szőlő?

Keserű a szőlő... Marty Hall, a kanadai sífutó-válogatott edzője furcsa magyarázatot talált a szovjet sífutók várakozáson felüli teljesítményére: *vérdoppingot alkalmaztak*. (A női 10 és a férfi 30 km-en is kettős szovjet siker született.)

Nem! *Savanyú!* (Magyar Nemzet, 1988. 2. 18.)

Szószaporítás – a javából!

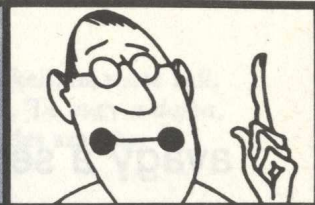
A KILABALAST mindenestre alaposan megnehezítheti, ha a most kialakított egységgel a korábbi ellentétek bekerülnek a kormányba, elbizonytalanítva a következetes döntéseket és azok kertesztülvitelét. A talpra állást pedig szinte megköveteli az ország széles körű tekintélye. Valamint az, hogy 1979 óta vigyázó szemek lesik a volt Rhodésziát, amely Namíbiával együtt a Dél-afrikai Köztársaság jövőjének kísérleti lombikbébije.

(tisovszky)

Hát van nem kísérleti lombikbébi is? (Magyar Nemzet, 1988. 1. 8.)

Simon Zóárd
Tabajd

BESZÉLNI NEHÉZ

Kampány és mozgalom

Április második felében zajlott le Budapesten a pedagógusjelöltek, majd Győrben a középfokú iskolások Kazinczy-versenyeinek országos döntője. Bármennyire nehézkesnek tűnik is itt a körülíró forma, ez tükrözi a valóságot. Gyakran nevezik ezeket – olykor illetékesek is – egyszerűen a pedagógusjelöltek, illetőleg a középiskolások Kazinczy-versenyének. Pedig a budapesti és – főleg – a győri találkozó nem a Kazinczy-verseny maga; csak befejező-betetőző mozzanata annak a versengéssorozatnak, amely (a középfokú oktatási intézményekben, tehát középiskolákban és szakmunkásképzőkben legalábbis) osztályokon belüli előfutamokkal kezdődik, iskolaival folytatódik, majd megyei – illetőleg megyei városi – elődöntőbe torkollik, hogy ezeknek két legjobbja kerüljön azután az országos szintű erőpróbára. (A pedagógusképző intézményekben már kevésbé jó a helyzet: nemegyszer az egyetemen-főiskolán belüli elődöntőt valamiféle kijelölés pótolja, s a kíváncsok évfolyamversenyt is az egyszerű jelentkezés.)

Így hát a döntő – a győri mindenképpen – csak látható csúcsa a jég-hegnek, melyet a víz alatti kilenctized rész tart; hiszen ennek megrendezését mindig sokezer diák és sok száz tanár lelkes munkája készíti elő. – Most, hogy a Kazinczy névvel fémjelzett versenymozgalom immár a harmadik évtizedében jár (az első győri döntő 1966 májusában volt), érdemes visszapillantunk a megtett útra, melyen a folyamatos fejlődés a változó versenyzők mögött szépen meghúzódó, de kitartó és sokáig változatlan felkészítő tanároknak tulajdonítható. Közülük pályája során nemegyenek tiznél is több Kazinczy-érmes diákja gyűlt össze; s érdemes volna megszámolni: hány döntőbe jutott (tehát megyei vagy megyei városi győztes) tanítvány közül; s hogy azok is hány iskolabeli vagy osztálybeli felkészítettjének köréből kerültek ki!

Nilván e pedagógusoknak kö-

szönhető az a baráti, sőt családi légkör is, amely összetartja a régieket, és támogatón befogadja az újakat. Mert ha évről évre nem is, de időről időre újra feltűnnek az ismerős arcok a kísérő (pontosabb itt talán a katonai kifejezés: a „felvezető”) tanárok sorában. S bár a verseny verseny, a papírforma szerint egymással ellentétes érdekeltségű kollégákon, de még a gyerekeken is, inkább az összetartozás érzése látszik, mintsem az egymás elleni öldöklő harc szándéka.

A Kazinczy-verseny azonban, bármily gondos és hosszas is az előkészítése, mégsem több, mint évről évre imsétlődő kampány. Nekifutás, dobantás, ugrás. Ami ezeket a jeles alkalmakat egy közös fonalra fűzi, ami az időszakos erőpróbát folyamatos, rendszeres „edzéssel” segíti-segítheti, s ami így már nem kampánysorozat, hanem mozgalom, az a Kazinczy-alapítványhoz kapcsolódó másik működési forma: a „Beszélni nehéz!”-köröké; aminek a hasonló című, kéthetenként jelentkező rádiósorozat a központi fóruma, szervezője, kézben tartója.

A versenysorozat és a rádióműsor köré szerveződő mozgalom között összekötő kapocs persze, hogy mindkettő a Péchy Blanka érdemes művész által létesített Kazinczy-alapítvány kamataiból díjazható: a versenyek legjobbjait a Kazinczy-érmekhez (és az általános iskolásoknak adható Kazinczy-jelvényekhez) járó pénzjutalommal, a Beszélni nehéz!-körök legsikeresebbjeit az évente kiosztott Kazinczy-jutalommal. (Más a Kazinczy-díj, azt felnőttek kapják: pedagógusok, színészek, rádiósok, tévések.) – Ám ezen felül is van kapcsolat köztük: a versenyek segítenek népszerűsíteni a beszédművelő mozgalmat (például azzal, hogy mindig van egy ennek jelrendszerét alkalmazni kívánó feladat is); és még inkább: a kiejtésjelölési és hibaelemzési feladatoknak adásról adásra való rendszeres megoldása, közösségi megvitatása, majd a rádióújságban helyesként közölt formával való egy-

bevetése és a magyarázat meghallgatása a legjobb felkészülés a versenyekre.

Mi erre a bizonyíték?

Egyebek közt az is, hogy bár Beszélni nehéz!-kör az alsó- és középfokú tanintézeteknek még egy százalékában sem működik (a rendszeresen dolgozóké valamivel száz fölött van), a Kazinczy-versenyek megyei-városi elődöntőin, de még a győri országos döntőn is, a versenyzőknek hol egy-negyede, hol egyharmada érkezik olyan iskolából, amelyikben beszédművelő körünk tevékenykedik. – És itt ismét utalnunk kell arra, hogy a kampányfeladatra való felkészítést meg a mozgalomban való folyamatos részvételt legtöbbször ugyanaz a pedagógus tartja kézben. Természetes hát, hogy a nekik szóló legmagasabb elismerésnek, a Kazinczy-díjnak az elnyerése is e kétféle tevékenységhez együttesen kötődik.

S így az sem meglepő, hogy a Kazinczy-versenyek győri döntőire vissza-visszatérő felkészítő tanárok viszontláthatók a Beszélni nehéz!-köröknek évenként megrendezett országos találkozóin is. Ez hosszú évek óta a budapesti Kossuth Zsuzsa Egészségügyi Szakközépiskolában kerül megrendezésre; az idén (a régi, Markó utcai épület helyett) már vándorútj óbudai otthonában. – Hogy a hangulatjelentés, amelyet rádióműsorunkban az erről kapott levelek alapján adhattam, mennyiben az akkor épp csak lezajlott Kazinczy-versenyek légkörének, s mennyiben e találkozóknak tükrözője, arról kár volna töprengeni: ez a két vonulat úgy

kapcsolódik egymáshoz, mint egy-azon papírlap két oldala: sem nem azonosíthatók, sem el nem választhatók egymástól.

Nos: tanárok és tanulók, több mint százhatvanan, az ország minden sarkából, költséget és fáradságot nem sajnálva, ünnepi hangulatban zsúfoltak össze a szépen sikerült iskolaépület nagytermében, s mérték fel a közelmúlt eredményeit meg a közeli jövő feladatait. Két kérdés állt a központban: hogyan biztosítható a körök folyamatossága nyáron, amikor az oktatás szünetel, de a mozgalom nem; és: hogyan biztosítható az utánpótlás a „kiöregedő (azaz tanulmányaikat befejező) végzősök közelgő távozása után. – De sok vallomás hangzott el másról is, például a beszédművelő köröknek közösségformáló és embernevelő szerepéről hatásáról.

Mert ilyen is van! Igaz, ha közös cselekvésünk nem szolgálna többet, mint az anyanyelvi nevelést, beszédkultúránk ápolását, már akkor is megérné a fáradozást. Ámde hatása messze túlmutat ezen, a gondolkodási, magatartási, érintkezési kultúra irányába. – Érzékeltesse ezt Kazinczy-díjas kollégánk, Kövesi Józsefné alábbi írása, a mozgalommal szorosan összekapcsolódó Kazinczy-versenyek ez évi győri döntőjéről. A Beszélni nehéz!-körök találkozására küldte, kényeszerű távolmaradása miatt; de közzétesszük, mert nagyobb nyilvánosságot érdemel.

Deme László

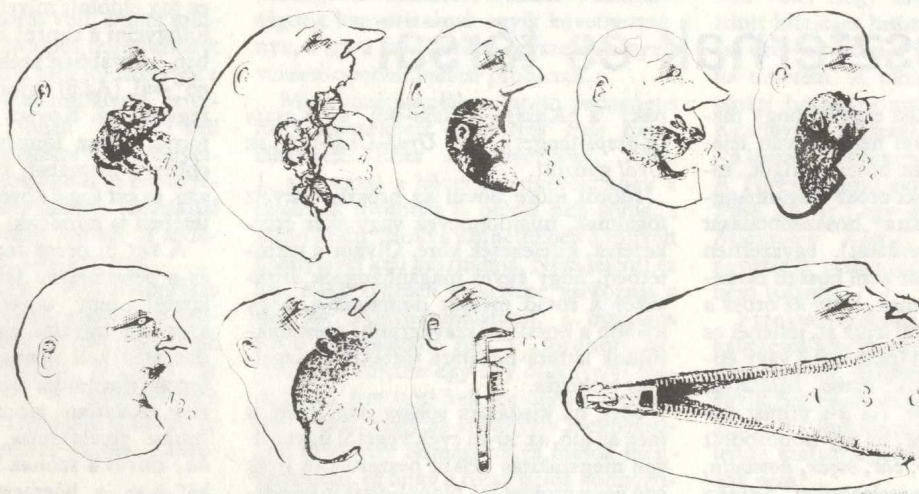
Új Kazinczy- díjasok

A Kazinczy-alapítvány bizottsága 1988-ban Ott Györgynének, a szöcsénypusztai Erdőgazdasági Szakmunkásképző Iskola tanárának és Török Annamáriának, a Magyar Rádió bemondójának ítélte oda a Kazinczy-díjat.

Ott Györgyné a magyar nyelv és irodalom, valamint a történelem tanára, 25 éve dolgozik a szöcsénypusztai iskolában. Tanítványai közül nyolcan nyerték el a Kazinczy-érmet, szakköre pedig háromszor a Kazinczy-jutalmat. Áldozatkész munkájáért többször részesült miniszteri kitüntetésben.

Török Annamária 1975 óta dolgozik a Magyar Rádióban mint bemondó. Beszédét rendkívüli igényesség jellemzi, szövegmondása logikai és nyelvhelyességi szempontból egyaránt magas színvonalú, közérthető és tiszta. Gimnazistaként háromszor nyerte el a Kazinczy-érmet. Évek óta részt vesz a győri országos versenyen, az eredményhirdetés egyik bemondója. Példamutató munkáját miniszteri kitüntetéssel is elismerték.

A díjakat Stark Antal művelődési minisztériumi államtitkár és Péchy Blanka érdemes művész adta át.

ÉDES ANYANYELVÜNK

Nem pusztán beszédművelés!

Az utóbbi időben sokféle versenyen vehettem részt, iskolánkban is, iskolán kívül is. Közülük a győri Kazinczy-verseny adott leginkább fel-emelő, szinte katartikus hatású élményt. Az ünnepélyes megnyitás, majd a zárást jelentő eredményhirdetés bevezetőjeként elhangzó Himnusz és befejezéseként felcsendülő Szózat, az orgona hangjaival kísérvé, szemmel láthatóan hatott az egybegyűlt ifjúságra; szinte érzékeltetni lehetett a nemzeti érzés hőfokának emelkedését a díszteremben.

S ezt az élményt magukkal vitték a megnyitótól kezdve a verseny három napjára az egybegyűltek: nem heterogén, különböző felfogású, műveltségű és érzelmű egyedek halmazaként hatott a versenyzők csapata, hanem egységgé kovácsolódtott, a versenylázon kívül is azonos érzés hevítette őket: az anyanyelv szeretete, s az igyekezet, hogy minél szebben, pontosabban, értelmesebben szólaltassák meg a hozott, majd a számukra ismeretlen, új szöveget.

Ez az igyekezet érvényesült megjelenésükben, megszólalásukban; át-

formálta magatartásukat, érvényre hozta belőlük személyiségüknek eddig talán lappangó értékeit. Nemcsak a verseny idején, hanem egyéb megnyilvánulásokban is; kiránduláson, utcán, színházban, sehol sem hallatszott durva hang, nem látszott kirívó, feltűnősködő magatartás, izléstelen öltözk. A beszédkultúra jótékonyan hatott vissza magatartásukra, külső megjelenésükre; a nyelvművelés így valóban személyiségformálássá, -neveléssé vált.

Tudom persze, hogy mindez nem jellemző még – sajnos – az ifjúság egészére; még egy iskolán belül sem! (Egy jellemző megfigyelés! Az élményekről lelkesen beszámoló fiatal versenyzőt ezzel a fitymáló, lebecsülő megjegyzéssel hűtötte le egy társa: „Hagyd már abba! Te mindig úgy lelkesedsz, olyan kibírhatatlanul udvarias vagy!” – A gúnyos észrevételt tevő tanuló bizonyára a „művelt, kulturált” szinonimájaként használta az „udvarias” megjelölést, s persze pejorativ szándékkal.)

Van tehát még bőséges tenniva-

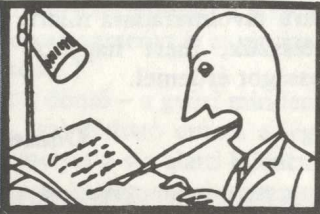
lónk, hogy az azonos szemléletű, művelt ifjúság legyen a hangadó és iránymutató; az ő beszédmódjuk és magatartásuk érvényesülhessen, s ne nekik kelljen szégyenkezniük, hanem azoknak, akik őket lebecsülik, elutasítják.

Minden ifjúsági közösség életében adódnak alkalmak, amelyek a kíváncsitos hangnem, beszédmód, megjelenés érvényre jutását segítik. Ilyen volt nemrég iskolánkban a Kisfaludy-bicentenáriumi és a megyei Radnóti-verseny. E felemelő ünnepségeken az egész ifjúság – versmondók is, hallgatóság is – a győrihez hasonló megjelenést, a versekhez illő kulturált előadást és magatartást tanúsított.

Most már „csak” arra kell törekednünk, hogy a hétköznapiakba is bevonuljon és azokban is tért nyerjen a csiszolt, szép beszédmód, a kulturált magatartásforma. – Ez a mi munkánk, és nem is kevés!

Kövesi Józsefné
(Mohács)

HELYESÍRÁS! HELYESÍRÁS!

Paszternak és társai

Bevett nyelvi-átírási eljárás, hogy magyar ábécénk betűivel nem tudván lejegyezni minden orosz beszédhangot, továbbá nem tekintve az orosz magánhangzók hangsúly okozta hosszabbodását (vagy éppen elmosódását), egyszerűen mellőzzük az átíráskor a mi hosszú ékezteinket. Ez az oka annak, hogy az orosz *a* betűket általában *a*-val írjuk át, jóllehet az átadó nyelvben rövid (palócos) *a* vagy éppen hosszú *á* hangzik: *duma*, *balalajka*, *Gagarin*, *Karamazov*. Az *á*-s átírást követjük azonban akkor, ha így honosodott meg egy-egy szó: *cár*, *bojár*, *kombáj*, *szamovár*; vagy kivételszerűen *Sztálin* nevében, illetve a *-grád* utótagú városnevekben: *Leníngrád*, *Volgográd*. Az ingadozó írásmódú szavak előbb-utóbb vagy az egyik, vagy a másik csoportba sorolód-

nak; a *Kaszpi-Kászpi*-ből a *Kaszpi* (*Kaszpi-tenger*), az *Ural-Ural*-ból az *Ural* győzött.

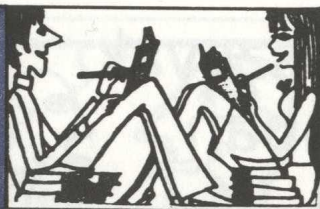
Időről időre bővül az oroszról átvett fogalmak, tulajdonnevek vagy akár szerkezetek, kifejezések köre. Olykor a tekintetben, hogy egyes magánhangzók átírásakor a rövid mellett döntünk-e, vagy inkább a hosszúra szavazzunk: szemünk-fülünk láttára-hallatára történik az izgalmas birkózás.

Még ha kiadására sokáig nem érett is meg az idő, az 50-es évek végétől úgyszólván megszokottság nélkül beszéltek és írtak egy nagy szovjet író Nobel-díjat is kiérdemelt regényéről. Az író nevét szinte minden ember „paszternák”-nak ejtette, leírva azonban – örömeinkre – következetesen a *Paszternak* formával találkoztunk és ta-

lálkozunk. A mű főhősének a neve azonban nemcsak a helyes *Zsivago* alakban tűnik fel a sajtóban, hanem látjuk *Zsivágo*, sőt méggyakrabban *Zsivágó* formában is. Most, hogy 1988-ban végre könyv alakban, magyarul is élvezhető a remekmű, bizhatunk benne, hogy a birkózás e tulajdonnevet illetően is a helyes *Zsivago* javára fog eldőlni, mivel mindenki kénytelen fölfigyelni a címre: *Zsivago doktor*, szemben a korábban szokásos „Doktor Zsivago”-val. (Az új egyértelműen helyesebb a régivel; vö. Kovács mérnök, Goda doktornő, Szász főhadnagy.) Remélhetőleg ebben a formában szokjuk meg hamarosan, és ezt fogja követni az írásmód tekintetében is mindenki.

A két új orosz fogalom, a *glasznoszty* és a *peresztrojka* leírásában semmi birkózást sem tapasztaltam. Nem árt azonban ügyelni egyre-másra! Így tudomásul kell venni, hogy a *-val* ragoz forma írásmódja nem éppen könnyű és elég szokatlan: *glasznosztyal*. A *peresztrojka* elválasztása pedig *pe-reszt-rojka*; mivel a szónak semmi köze a „trojka”-hoz, a hármashoz. Helytelen lenne tehát ezt a szót (magyar nyelvrézzel!) belevetíteni.

Holczer József

Jól és szépen használni a nyelvet

Harmadik évtizedében jár már az a szép hagyományokra visszatekintő verseny, amelynek színhelye évről évre Győr városa. Itt találkoznak minden év tavaszán azok a tanulók, akik hiszik és vallják *Sánta Ferenc* megállapítását: „A nyelvet jól és szépen használni egyike a legnagyobb örömmek.” Az 1988. évi verseny is igazolta, hogy életképes a mozgalom, hogy van elég érdeklődés és lelkesedés az ügy iránt tanárban és diákban egyaránt.

A versenyforma a felkészülés és felkészítés szempontjából változatlanul kettős jellegű. Egyrészt el kívánja sajátíttatni az értelmes – azaz a tartalomhoz igazodó – szövegmondás követelményeit; másrészt olyan készség kialakítását tekinti feladatának, amelynek birtokában a versenyző képes a helyszínen kapott szöveget – tartalmi megértés alapján – a kívánalmak szerint felolvasni. A rendezvényen főként az utóbbi készség sikere mutatkozott meg: a szereplők hatvan százaléka jobban olvasta fel a kötelező szöveget, mint a szabadon választottat.

Az idei verseny szoros volt, szinte minden résztvevő erős közepes teljesítményt nyújtott. A versenyzők elég jól ismerték a helyes kiejtés technikai szabályait, értették, amit a szöveg kifejez. Tovább kell javítani még a szöveg egészére való figyelmet, és ennek a tudatosságnak az érvényesítését a megszólaltatásban. Sokaknál csökkentette a felolvasás értékét az indokolatlanul felgyorsult beszédtempó.

Mindent egybevetve: Az ünnepélyes találkozón a gimnáziumi, szakközépiskolai és szakmunkásképző iskolák diákjainak szereplése eredményesen szolgálta az anyanyelv ápolásának és művelésének ügyét. Kiemelkedő teljesítményükért az idén a következő tanulók kaptak Kazinczy-érmet:

Bajnai Ágnes Táncsics Gimnázium (Siklós), *Csiba Anikó* Kazinczy Gimnázium (Győr), *Doszpód Annamária* Janus Pannonius Gimnázium (Pécs), *Fazekas*

Géza Erkel Gimnázium (Gyula), *Haraszti Anikó* Krúdy Gimnázium (Nyíregyháza), *Harcza Eleonóra* Árpád Gimnázium (Tatabánya), *Julesz Gábor* Tömörkény Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola (Szeged), *Kiss Éva* Óvónőképző Szakközépiskola, Gyermekváros (Fót), *Máthé Krisztina* Perczel Gimnázium (Siófok),

Mészáros Ilona Vasvári Gimnázium (Nyíregyháza), *Novák Géza* Vörösmarty Gimnázium (Bp.), *Pál Zoltán* Kós Károly Építőipari Szakközépiskola (Miskolc), *Szöke Krisztina* Kőlcsey Gimnázium (Bp.), *Tóth Tünde* Bolyai Gimnázium (Salgótarján), *Várnai Szilárd* Radnóti Gimnázium (Szeged).

Burkovics Béla 609. sz. Türr István Ipari Szakmunkásképző (Baja), *Csabai Erika* Kocsis Pál Mezőgazdasági Szakmunkásképző (Kecskemét), *Gábor Andreea* Kereskedelmi Szakközépiskola és Szakmunkásképző (Debrecen), *Katona Judit* Györffy Gép- és Gyorsíró Iskola (Bp.), *Kovács Edit* Jókai Gép- és Gyorsíró Iskola (Pápa), *Kovács Nóra* 402. sz. Ipari Szakmunkásképző (Mosonmagyaróvár), *Kovács Timea* Mezőgazdasági Szakmunkásképző (Eger), *Lusták Ágnes* Kereskedelmi Szakmunkásképző (Cegléd), *Marik Brigitta* Gép- és Gyorsíró Iskola (Szeged), *Niedermayer Éva* 501. sz. Szakmunkásképző (Komló), *Ódor Anita* Rónai Sándor Szakmunkásképző (Berettyóújfalu), *Potyondi Timea* 504. sz. Ipari Szakmunkásképző (Bonyhád), *Rákosi Andrea* 51. sz. Mező Imre Szakmunkásképző (Bp.), *Varga Zsolt* 306. sz. Táncsics Mihály Ipari Szakmunkásképző (Veszprém).

Graf Rezső

„A stílus maga az ember”

Egyre több az aggódó hang, egyre jogosabb az aggodalom: romlik anyanyelvünk. A nyelvművelő kiadványok mellett a pedagógiai sajtóban, sőt a napi- és hetilapok hasábjain is mind gyakoribbak a figyelmeztető írások. Egyes cikkek szemléletes – most szándékosan nem idézett – példákkal igazolják a helyzet tarthatatlanságát, mások a cselekvést sürgetik. Csak-hogy beszédkulturánk, anyanyelvi műveltségünk visszaesése általános kulturáltságunk hanyatlásának egyik következménye, s így a javítás nem egyszerűen nyelvézeti-nyelvművelési probléma.

Mint középiskolában tanító pedagógus nagy mértékben egyetértek *Bán Ervin* cikkének (Édes Anyanyelvünk, 1988. 1. sz.) azzal a követelményével, hogy a tanárnak továbbra is példát kell adnia, s mind óráin, mind a szünetekben a művelt köznyelvet kell használnia. Nem jelenti ez azt, hogy teljesen el kellene zárkóznia a tanulók nyelvhasználatától, s bizonyos ritka alkalmakkor (pl. a „fordított napon”) ne élhetne egy-egy diáknyelvi fordulattal. Ám neki kell legjobban éreznie, sőt tudnia, hogy az anyanyelv megbecsülése egyszerre önmagunk és mások megbecsülése, és hogy a rossz példa könnyebben követőkre talál, mint a jó. (Vonatkozik ez a rádió és a televízió ifjúsághoz szóló műsorainak stílusára és hangnemére is.)

Nekem még a diákok nyelvének egy-két durvább megnyilatkozásánál is rosszabb hallanom, ha kolléga él a mostanában oly elterjedt „fonnyadt virágok” valamelyikével (ahogyan nyelvművelő cikkében *Mizser Lajos* a talán jópofáskodás céljából tudatosan elferdített közmondásokat, szólásokat nevezi), vagy egy-egy a képzavarra építő (s egyre nagyobb számú) közhellyel. Mert a diákra rászólhatok, megbeszélhetem vele, hogy miért helytelenitem az adott kifejezés használatát, ám a kollégával ezt – a sértődés veszélye nélkül – aligha tehetem. A tanórákon terjedő durva tanári beszéd – amiről többek között a Köznevelés glosszái is tudósítanak olykor – a legmesszebbmenőkig elítélendő dolog. A Törések című glosszában (Köznevelés, 1988. 18. sz.) egy ilyen esetet szövé téve *Miasznikov Klára* „lélekgyilkosságnak” nevezte a pedagógus tettét. Azt hiszem, nem túlzott.

Franciaországban az anyanyelvi munkafüzetek tetején nem egy alkalommal láttam *Boileau*, máskor *Buffon*-idézetet. Az egyik *Buffon*-mondást mi is gyakran idézzük: „A stílus maga az ember”. Ezt sosem lenne szabad elfelejtenie egyetlen tanárnak sem!

Csetneki Sándorné
(Pusztasabolcs)

Ózdi szakszavak nyomában

A mostanában egyre sűrűbben megjelenő gyár- és üzemtörténetekben szó sem esik a gyárak és üzemek nyelvének történetéről, pedig ennek vizsgálata is sokszor igen értékes adatokkal járulhat hozzá a magyar technikatörténet részleteihez. Ezt ismerték föl az Ózdi Kohászati Üzemek dolgozói, szakmájukat és gyárukat szerető, múltját is ismerni akaró mérnökök és munkások.

A Vass Tibor szerkesztette szerény külsejű két kötetes mű („Az Ózdi Kohászati Üzemeknél alkalmazott leggyakoribb jövevényszavak”) csupán egyszerű sokszorosítvány, de rendkívül gazdag tartalmú. Nézzünk meg néhány kiragadott példát.

Az *ajnlász* (ma: hengersiz ereszték) a német *Einlass* szó magyar ejtéshez igazodó változata. A durva- és finomhengerművi hengersizoroknál használták.

A német *Beilage* (alátét) szó két különböző alakban és jelentésben honosodott meg az üzemben. A *bajlág* megőrizte eredeti jelentését. A hengergeréhez használt csavaralátéteket jelölték vele (hasonlóképpen más gyárakban is). Alakváltozata a *baliga* (hidegen sajtolt, 25 mm átmérőjű, Ózd felirattal ellátott kerek rézlemez) már egészen más célt szolgált. Ezt az üzemirányoknál lehetett kapni. Szóda vizet, feketekávé vagy málnaszörpöt vásárolhatott érte a munkás.

A német eredetű szavak alakja tehát alaposan megváltozott. A német *Kratze* (kaparóvas) *grece* lett a magyar ajkakon. A *krejszvágó* szóban is alig ismerjük föl a német *Kreutz* (kereszt) szót. Ugyanígy jól kiforgatták eredeti mivoltukból ezeket is: *ambólstik* (*Einbaustück*: csapágytőke), *brahájsz* (*Brecheisen*: bontórúd), *majzli* (*Meissel*: hidegvágó), *stégráfvas* (*Steigreif*: kengyelvas).

Érdekes a sorsa a német eredetű *lóré* (*Lore*: keskeny nyomtávú szesnekocsi) szónak. A gyűjtő azt állítja, hogy az Ózd környéki bányák adminisztrátorai a harmincas évek táján e szót *lowry*-nak írták, vagyis hitük szerint visszaangolosították. Nos, a *Lore* szót a németek (és nem mi) valóban az angolból vették át, de ott *lorry* és

nem *lowry* a mi közönségesnek tűnő lórénk alakja. Az erőltetett angolosítás a harmincas évek angolimádatának ózdi nyoma.

A sok-sok német eredetű kifejezés mellett akadnak szlovák szavak is: *klink* (ék), *podloska*, *podlaska* (alátét), *porátka*, *porjatka* (szabadnap), *pozerák*, *pozeráf*, *pozorák* (vezetőlemez), *rapka* (kampós rud), *rezina* (vasforgács), *sinnyik* (a német *Schicht*: műszak + szlovák képző, jelentése: szakma nélküli kisegítő), *szkrabacska* (kis horgos szerszám).

A kötet szerkesztője szerint az összegyűjtött 376 szóból 257 német, 59 latin, 17 francia, 15 szlovák, 10 görög, 5 angol, 4 olasz, 1 portugál és 8 ismeretlen eredetű. Szerintünk valamennyi német vagy szlovák közvetítéssel került Ózdra. Ezt bizonyítja a gyár története is.

Az ózdi gyár építésének hírére 1846-ban német és szlovák ajkú szakemberek telepedtek a magyar lakosok mellé. A szakmai fogalmak a helybeli földművelők közül verbuválódott magyar munkásoknak mind újak voltak, magyar nevük sem volt. Kölcsönvették hát az idegen megnevezéseket. Hogy miért használták őket csaknem száz évig, annak az a magyarázata, hogy előjáróik idegen nyelvet beszéltek, magyar csak akkor emelkedett közéjük, ha megtanulta nyelvüket.

A felszabadulás, és az ipar államosítása e téren is fordulatot hozott. Az okkal együtt az okozat is megszűnt: az ózdi kohászok nyelve ízig-vérig magyarrá vált. Ha ma mégis gyűjtögetjük az elmúlt idők nyelvi emlékeit, nem azért tesszük, hogy visszacsémpezzük őket a mai használatba. Nincs is rájuk már szükség! De fontos, hogy minél jobban megismerjük a modern magyar nagyipar kialakulásának kezdeti szakaszát. Az idős ózdi kohászok nyelve és a többi régi szakemberé is sok beszédes kövületet őriz, és vall a múltról, ha faggatják. Másutt is érdemes lenne a feledésbe merülő emlékeket összegyűjteni és vallatásukhoz fogni, amíg nem késő.

Pusztai István

Érdekes módon azonos szemléleti alapokon nyugszik az elmúlt hónapok nyelvművelői szakirodalma. Az írássok jó részét egyetlen gondolatkörbe csoportosíthatjuk: a nyelv földrajzi és nyelvi (nyelvtudományi) határokat átvéelő jelenség, s e ténynek fontos következményei vannak a mindennapi nyelvművelést illetően, valamint a nyelvművelés elvi irányvonalának kialakítására nézve.

Az első tanulmány, amelyet érdemes röviden bemutatni, nem is a magyar nyelvről szól. A francia nyelvvelélem történetét, eredményeit és mai gondjait ismerteti Sörös Anna a Magyar Nyelvőr 1988. évi 1. számában. Am az itt elmondottak nem tanulság nélküliek a magyar nyelvtudomány számára sem, mert látjuk belőlük, hogy a nagy hagyományú és sokszor példaként emlegetett francia nyelvi kultúra afféle nehézségekkel küzd, mint a magyar nyelvművelés.

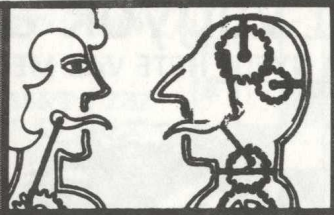
Legfeltűnőbb hasonlóság a másrétől az „elangolosodás” veszélye, az angol szavak beáramlásának káros hatása. A francia tudósok véleménye megoszlik e kérdést illetően, némelyek fenyegetőnek tartják e veszélyt, mások alábecsülik. Hogy egy nevet is mondjunk: Claude Hagège például – ő az általános nyelvészeti professzora a Sorbonne-on – tavaly megjelent könyvében (ugyancsak a Nyelvőr idei első számában olvashattunk róla) sokoldalú elemzéssel bizonyítja, hogy az angol hatás nem haladja meg az idegen nyelvi befolyás elfogadható mértékét, vagyis hogy a francia nyelv szerkezete, szórendje és hangrendje nem szenved változást a jövevényszavaktól, szükségtelen hát és meddő küzdeni ellenük.

Tudjuk ugyanakkor, hogy a francia nyelv tisztaságát 1972-től törvény írja elő, amelynek szelleme az idegen szavak megítélésében is a nyelv gazdagítását célozza. Am a törvénynél is hatásosabb védelmet nyújthatnak azok a kézikönyvek, amelyek folyamatosan jutnak el a társadalom minden rétegéhez, leginkább szótári formát öltve. Létezik számos kiejtési szótár, helyesírási, ragozási útmutató, értelmező szótár, s egy rendkívül hasznos műfaj, a „nyelvi nehézségek szótára”, több változatban, folyton kiegészülve az élet-hozta újdonságok értékelésével.

A franciához is hasonló tematikus, egy-egy szemléleti alapokon nyugvó nyelvművelő célú magyar sorozatot hiányol és körvonalaz szintén a Nyelvőrben Tolcsvai Nagy Gábor írása (1987. 4. szám). Bár jó kézikönyveink nekünk is vannak, egy ebbe az irányba ható megújulás biztosan jól szolgálná az anyanyelvi közművelődés ügyét.

*

A francia nyelvművelés másik alapgondata abból a tényből fakad, hogy a francia nemzetközi nyelv, s hogy a francia nyelvű kisebbségek Kanadában, Belgiumban egyre hibásabban beszélnek anyanyelvüket. Ezt a nyelvtudósok általában nagyobb veszélynek tartják, mint az anglicizmusok hatását. Ez ellen kell irányulnia egy aktívabb nyelvi politikának, amely kettős célt tűzhet maga elé: segítheti a kisebbségi területeken élők nyelvi kultúrájának ügyét, illetve lassan megszüntethetné az anyaországban élők szigorú egy-

Nyelvművelői feladatok

nyelvűségét (az idegen nyelvek oktatásának erősítésével). Legtöbbször azáltal lehet elérni, ha a kultúrák versenyében a francia megőrzi a világ művelődésében eddig is elfoglalt előkelő helyét, ha a tudományos és technikai fejlődésben Franciaország az élenjárók között marad – véli C. *Hangéke* professzor. (Egyértelmű az általános kulturális, tudományos és társadalmi fejlettség, valamint az anyanyelv tisztasága, ereje közötti egyenes arányosságon nyugvó összefüggés!)

*

A francia nyelvművelés problémáival párhuzamos magyar, magyarországi kérdéseket fejteget *Fülei-Szántó Endre Dinamikus nyelvművelés* címen (Nyelvőr, 1987. 2. szám). Gondolatgazdag cikkéből most csak néhány mozzanatot ragadunk ki. Világosan látja például, hogy az aktívabb nyelvművelés elszakíthatatlan a kultúra egészétől és a magyar nyelv nemzetközi helyzetétől. Komoly veszélynek tartja Fülei a nyelv belső romlását, a renyhe hangképzést, a pontatlan fogalomhasználatot, a mondatszerkesztés elvárosodását, vagyis a nyelvi kultúra minden területén megmutatkozó igénytelenséget. Ezeket a bajokat a napisajtóban is rendszeresen szöve teszik. *Rónai Mihály András* például találóan *madárnyelvnek* nevezi a hivatalos szövegek, nyilatkozatok lényegét elfedő, sablonokból, divatszavakból álló (*hangvétele, megkérdőjelez, intézményrendszer*) és affektáló, előkelősködő kifejezésekre épülő (*imázs, szümpozion, meditálás*) nyelvhasználatot, amely nagyon sokszor gondolatsejénységet, stílusos restséget takar (Népszabadság, 1987. dec. 24.).

Küzdeni kell az idegen nyelvi hatások ellen, írja Fülei, de nem elszigetelten, hanem látva azt, hogy a magyar nyelv ezer év óta indoeurópai környezetben él, s az indoeurópai hatás sok tekintetben módosította. Új helyzetet teremt a magyar nyelv számára is a *jelenlegi angol hatás*, amely – szemben a korábbi latin, német és szláv kölcsönzések tömegével – a magyartól ma sokkal távolabb álló nyelvi közegekből zúdul rá. A védekezés módja nem lehet sem a teljes elutasítás, sem a kapuk teljes kinyitása, hanem a gondos szűrés, a sokoldalú mérlegelés.

*

Sokszor emlegetjük a *határainkon kívül élő magyarság* anyanyelvi művelődésében tapasztalható nehézségeket. A francia nyelvművelésről olvasottak fényében világosan láthatjuk, hogy a történelmi Ma-

gyarország fölbomlása, illetve a több hullámban történt nagyarányú kivándorlás merőben új feladatot rótt a magyar nyelvre. A magyar e történelmi tények következtében a XX. században vált nemzetközi nyelvvé. *Rónai Bélának A nyelvművelés helye és szerepe kétnyelvű környezetben* című írása kapcsolódik e gondolatkörhöz (Vasi Szemle, 1987. 3. szám). Rónai a Szlovéniában élő magyarság anyanyelvhasználatának lehetőségeit kutatja. A három fontos közeg: a családban használatos familiáris nyelv, a hivatalokban, munkahelyeken járatos mindennapi nyelv és a magas kultúra, az irodalom, a tudomány nyelve. A szlovéniai nyelvi közegben a családban és a magas kultúrában minden korlátozás nélkül lehetséges az anyanyelv használata, de éppen a mindennapi társadalmi közegben jelentkeznek nehézségek. Ez részben természetes, hiszen e területen inkább csak kisebb tömbökben él a magyarság. Segíteni lehetne például a szakmunkásréteg anyanyelvi kultúrájának javításával.

*

A Magyar Nemzet hasábjain az utóbbi időben a *kanadai magyar* kivándorlók anyanyelvhasználatáról szoltak több ízben is (például *A. Jászó Anna*, 1988. április 11-én). Itt az egy tömbben letelepedett magyar ajkú népesség nemzeti öntudata jelenti a magyar nyelvet megtartó erőt. Önerőből szervezett anyanyelvi iskolai oktatás, az egyházak és nemzeti egyesületek járnak elől a kultúra megőrzésében. Ezzel kapcsolatban megint a francia példára hivatkozhatunk: ha a magyar kultúra meg tudja őrizni helyét a világban, ez lesz a legnagyobb segítség, amit a tengeren túli magyarságnak adhatnak, természetesen a kulturális kapcsolatok minél többszálúvá és gazdagabbá tétele mellett.

*

Az aktív nyelvművelés példájaként említhetjük meg *Vargha Balázs Van pármics párja* című cikksorozatát, amely a Kortárs tavalyi számaiban olvasható. Szóalkímia, szavak szaporítása, régi képzőink feltámasztása, a sikeres újabb irodalmi lelemények felkutatása, nagy költőink vallatása – csupa játék, megannyi jó alkalom az anyanyelvünk csodálására, tanulására. Irodalom és nyelvészet összekapcsolódása – mindenképpen az egyik lehetséges út, amelyet nyelvi kultúránk változatosabbá tételében járhatónak tartunk.

Heltainé Nagy Erzsébet

Ember –nyelv –táj

Szemlér Ferenc egyik versének, a Szavaknak a című kölcsönzött sora jutott eszembe, amikor kezembe vettem a műsorfüzetet, amely a magyar nyelv hetének 1988. évi országos megnyitóünnepségére és központi rendezvényeire hívott. Különösen a borítólapon grafikája idézte föl bennem a költő szavait. A képen ugyanis a természet, a fák lombozata emberi arcot varázsol elénk, madártollakkal övezve megjelenítve az oltalmazó nyelvet, de a Föld, a Nap vonalait, a világra tárulkozási lehetőségeit is.

Ember–nyelv–táj: e kapcsolatrendszer volt az 1988. április 18. és 29. között Szombathelyen és Vas megyében megtartott rendezvénysorozat fő témája. A nagyvilágban, a különféle nyelvek, nyelvváltozatok közegeiben, az emberi kapcsolatokban is az *ittthon*-ra alapozva lehetünk *otthon*. A kérdéskört számos nézőpontból közelítette meg több mint negyven előadó majdnem százötven előadása.

Megnyitó beszédében – a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola disztermében – *Berend T. Iván*, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke párhuzamot vont a között a törekvések között, amelyekkel az Akadémia a múlt század elején viszonyult, valamint a XX. század végén járul hozzá anyanyelvünk ügyéhez. Akkor a nyelvi, vele együtt a nemzeti egység megalkotása volt fontos feladat, ma nyelvi hagyományaink, értékeink őrzésének és az idegen nyelvi elemek befogadásának helyes arányára kell fokozottan ügyelnünk. *Lőrincze Lajos* ünnepi előadása e teendőnknek az embert és nyelvet egyaránt gazdagító módszerére mutatott rá. Személyes vallomásából kiindulva Berzsenyi Dániel életművének tapasztalatait elemezte. Idézte a költő sorait: „aki a magyar nyelvet ismerni akarja, az egyik szemét a Dunára, a másikat pedig a Tiszára függeszse, és ne a nagy Dunát, de még a kis Gyöngyöst se rekeszse ki, mindenkiktől tanuljon”. A művészet példájával erősítette meg mindezt a szombathelyi főiskolások irodalmi színpadának és vegyeskarának műsora.

„Ember a tájban” címmel tudományos ülészek foglalkozott a témakörrel. *Imre Samu* arról tartott előadást, miként él nyelvünk a szórványságban. Széles körű áttekintéssel igazolta, hogy az anyanyelvet és a szórványmagyarság egyre bővülő kapcsolataiban továbbra is fontos hely illeti meg a nyelv és kultúra összefüggéseit.

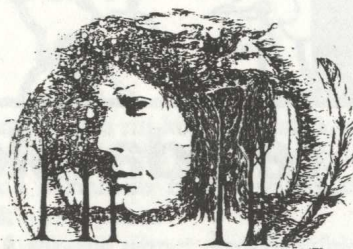
„Itthon vagyok a földön”

A MAGYAR NYELV HETE VAS MEGYÉBEN – 1988

Ez a három, egymással szorosan összefüggő fogalom, jobban mondva a köztük lévő kapcsolatrendszer volt az idei *anyanyelvi hét* központi gondolata. (L. Molnár Zoltán Miklós beszámolóját.)

A nyelvhéten Vas megyében is, Budapesten is előadásokat, ankétokat tartott az évről évre bővülő és erősödő előadói gárda. Legérdekesebbek most is, mint az utóbbi években már rendszeresen, az iskolák voltak. A művelődési házakban és az üzemekben egyre nehezebb közönséget toborozni, persze ez nemcsak a nyelvről szóló előadásokra igaz, hanem általános érdektelenséget tükröz (sok minden más is: idő- és pénzhányt, fásultságot, fizikai- és nehezedő életkörülményeket).

Két magyar és két nemzetiségi vetélkedő, találkozó emelkedett ki a hét eseményeiből. A pedagógusjelöltek „Szép magyar beszéd” versenye, amelyre az idén az újvidéki és az ungvári egyetem, valamint a nyitrai pedagógiai főiskola hallgatói is beneveztek és a Szépen, jól magyarul elnevezésű országos vetélkedő döntője. Az izgalmas eseményt a rádió is közvetítette,

PÓSFAI PÉTER GRAFIKÁJA

amely ezen kívül több önálló műsort szentelt nyelvi kultúránknak (A hűség nyelve, Járnai tanult a szó, Nyelvi illemtan).

Bácsalmáson szerbhorvát anyanyelvű kisdíjakok, Hajóson pedig német fiatalok vettek részt anyanyelvi vetélkedőkön. Ha voltak is díjazottak, jutalmazottak, e versengésben mindenki csak nyerhetett.

Érték a nyelvjárás – hangsúlyozta *Sebestyén Árpád*, amikor a tájnyelvet mint stíluselvet mutatta meg *Móricz Zsigmond* műveiben. A magyar nyelvjárások múltját és jelenét *Balogh Lajos*, a nyugati

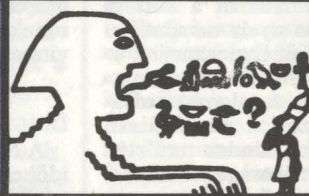
magyar nyelvjárások színeit *Szabó Géza* vázolta föl.

A Szombathelyen és a megyeszerte elhangzott előadások sorra vették nyelvhasználatunk, nyelv művelésünk időszerű kérdéseit: hogyan őrződik nyelvünk határainkon kívül; milyen az ember és a nyelv viszonya a táj iskoláiban, a hivatalban, a sajtóban, a mai szépprózában, a néprajzban, a széles nyilvánosság előtt; miképpen jelentkezik az udvariasság, az esztétikum, a humor, a játék a nyelvben. Azaz bármelyik részterületről volt is szó, mindig emberközelben igyekezett láttatni a nyelv és a valóság kapcsolatát.

Így a rendezvénysorozatnak talán a legfőbb mondanivalójaként szűrhetjük le: emberséges magatartásmóddal és nyelvhasználattal szűkebb és tágabb környezetünkhez, szülőföld, haza és nagyvilág sorához egyaránt lehet közünk. A bevezetőben is idézett vers nyomán hát ne hagyjanak magunkra, ne maradhassanak magukra a „világteremtő, hűségessé szavak”!

Molnár Zoltán Miklós

NYELVÜNK JÁTÉKAI

Pontozó

Mindenekelőtt az ez évi 1. számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. *Író és műve*. 1. Hiéna. 2. Apák és fiúk. 3. Tarifa. 4. Ádám. 5. Ránki. 6. Gion. 7. Yard. 8. Őze. 9. Zalán. 10. Őselem. 11. Énekek éneke. 12. Jóság. 13. Salamon. 14. Zord idő. Az első és utolsó betűket összeolvasva: Határ Győző: Éjszaka minden megnő.

II. *Szó, szó, szó*. Patkó→patkol, sajtó→sajtol, tiló→tilol, továbbá elfogadható még az akó→akol ige (a régi nyelvben: 'hordóban levő folyadék mennyiségét meghatározza') és a pártfogó, amelyből analógiásan alakult ki a pártfogol.

III. *Az ezer tő országa*. 1. Rénszarvas. 2. Espoo. 3. Gallén-Kallela. 4. Urho. 5. Lönnrot. 6. Yksi. 7. Aalto. 8. Nurmi. 9. Turku. 10. Agricola. 11. Leino. A kezdőbetűket összeolvasva: Reguly Antal.

IV. *Verses talányok*. 1. Borostyán. 2. Kecskerágó (szellemes mellékmegfejtés a kutyatej; ez is elfogadható, mivel a trópusokon élnek cserjeszerű felépítésű kutyatejfélek is.) 3. Szánalom. 4. Kalapács.

V. *Batsányi János a nyelvről*. A nyelvet és annak első hívóját, a poézist csak nagy elmék vihetik nagyra.

A legalább 80 pontot elért megfejtők közül a következők nyertek. Könyvet: Ertsey Gábor, Szeged, Gutenberg u. 28. (6722); Gera Sándorné, Üllő, Malom u. 38. (2225); Gosztola Jenő, Sárbogárd, Deák Ferenc u. 40. (7003); Holczer József, Kecse-

mét, Pf. 34. (6001); Kiss Lajos, Budapest, Attila út 103. (1012); Kovácsné Doroszlai Ágnes, Szolnok, Kun Béla körút 5. VI. 6. (5000); Palkó Gáborné, Nagykáta, Jászberényi u. 60. (2760); Pécsi Jánosné, Budapest, Amerikai út 80. (1145); Rejtő Károly, Miskolc, Szentpéteri kapu 70. VIII. 1. (3526); Sebők János, Dunakeszi, Barátság u. 24. fszt. 3. (2120). Gratulálunk a nyerteseknek!

A Pontozó új feladatai

I. **Tíz férfit keresünk.** Rejtvényünkben tíz férfiról olvasható egy-egy pár szavas jellemzés. Mi a keresetnevük? Segítségül annyit elárulhatunk, hogy mindegyik név megtalálható a Magyar utónévkönyvben. (Megfejtése 10 pont.)

Morogva deszkára tuszkol.

Perjelekhez járó mostoha.

Erős tekéző legény.

Lehetne vendéged teára.

Kefirrel lecsöpögtette mentéjét.

Szeretne Mexikóba repülni.

Dologtalan, modoros koslató.

Unalmas rivális elsején.

Katonai dobos saruban.

Szilárd ladikjában mérgeződik.

II. Rend a lelke mindennek! Három huszadik századi nagy költőnk nevének s egy-egy versük címének betűit ábécérendbe szedtük, mégpedig úgy, hogy a kétjegyű betűket is szétbontottuk elemeikre. Ki a három költő, és mi a három vers címe? (Megfejtése 6-6, összesen 18 pont.)

1. AAÁ D EEÉÉ GG H II J K LL NN OOŐ R SSSS T Y ZZZ
2. AA B D ÉÉ H III KK LL MM NN ÓÓ RR SS T U Z
3. AAA D EEEEEÉ F I J K LL M Ó S TTT Y ZZ

III. Két szó, egy közmondás. Van-e olyan ismert közmondásunk, amelyben benne van az aranyesőnek, ennek a tavasszal nyíló, sárga virágnak a neve? Nincs. Ha ellenben olyan közmondást keresünk, amelyben külön-külön, tehát egymástól elválasztva, akár fordított sorrendben s nem is okvetlenül egymás mellett megtalálható az *aranyeső* összetett szónak a két tagja, akkor már sikerrel jár fáradozásunk: Májusi *eső* aranyat ér. Mely ismert közmondásainkban lehetők meg hasonló feltételek között a következő összetett főnevek tagjai? (Megfejtésükért közmondásonként 2, összesen 30 pont jár.)

1. Almafa:
2. Emberszó:
3. Halfej:
4. Koldustarisznya:
5. Kuttyavilág:
6. Lóláb:
7. Napnyugta:
8. Ostorvég:
9. Rókabőr:
10. Szélvihar:
11. Szemfog:
12. Tyúkszem:
13. Végző:
14. Vendégnap:
15. Vizpart:

IV. Játék az áligeöntőkkel. Az itt következő meghatározások mindegyikére egy-egy olyan szóval, szóalakkal kell válaszolni, amelynek elején és végén ugyanaz az ígékötő, pontosabban annak megfelelő, de többnyire attól teljesen független hangsor, azaz áligeöntő díszleg. Egy példa: valamely hónap első napjával = *elsejével*. (Megfejtése szavanként 2, összesen 16 pont.)

1. Magasabb rendű növény szerve:
2. Kárpótlás:
3. Bokros, cserjés helyre:
4. A társadalmi ranglétrán magasan álló:
5. A 10-e előtti napra eső:
326. Hirtelen reszketés fut át rajta:
7. Középtértékét:
8. Ennivaló:

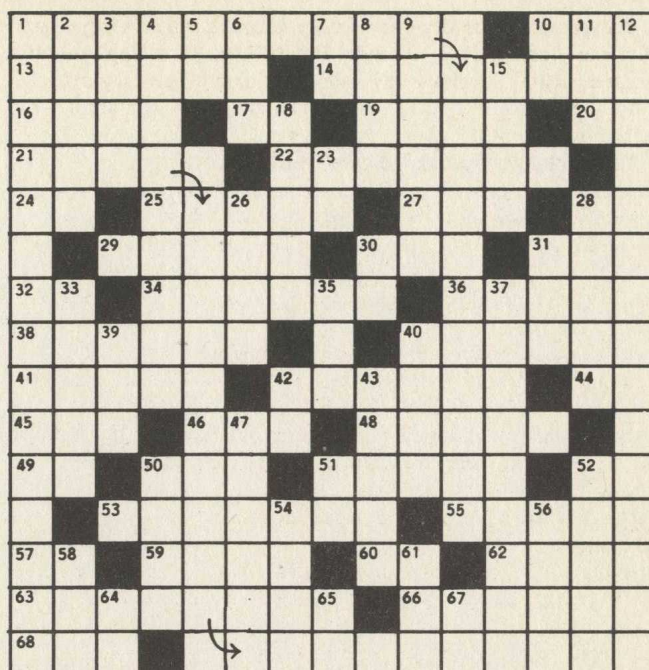
V. Kölcsey a nyelvről. Százötven évvel ezelőtt, 1838. augusztus 24-én hunyt el a kiváló költő és politikus, nyelvünk egyik legjelesebb művelője, Kölcsey Ferenc. Keresztneve nyünk fő soraiban az ő egyik prózai írásából idézünk egy gondolatot. Ezt kell beküldeni. (Megfejtése 25 pont.)

*

Az e számunkban közölt rejtvenyek együttes értéke 99 pont. A sorsolásban azok vehetnek majd részt, akik megfejtésükkel legalább 85 pontot szereztek. A feladványok megoldását 1988. november 15-ig kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest 1906, Pf. 62.

Minden kedves megfejtőnek jó fejtörést, kellemes szórakozást kívánnak a közölt rejtvenyek szerzői:

Grétsy László (III.)
Neumann Edit (IV.)
Rózsa Ibolya (II.)
Schmidt János (V.)
Takács István (I.)

KÖLTŐI VÉLEMÉNY

VÍZSZINTES:

1. *Kölcsey Ferenc megállapításának kezdete (zárt betűk: N, A).*
10. Atmoszféra, röv. 13. Mézga fiú! 14. Rózsa János új filmje.
16. Többszörös világ bajnok asztaliteniszezőnk (Ferenc). 17. Te és te. 19. Paráztól kilyukad. 20. A Mücsarnokhoz tartozik! 21. *A megállapítás második, befejező része (zárt betűk: S, B, A).* 22. Töltött ostyaszelet. 24. A tantál vegyjele. 25. 20. századi *eső* jelzője! 27. Hölgyekre vonatkozó. 28. Bentről. 29. Tükön ül, noha nem türelmetlen! 30. Flamand festő, két képe a Szépművészeti Múzeum tulajdona (Jan, 1611-1661). 31. Himje a kos. 32. Bp. a fővárosa! 34. Egykori, lelkesítő szolgálatot is végző tanító. 36. Komárom megyei község lakója. 38. Társával szakító. 40. A lázadó Ajtony legyőzője. 41. Labdát ravaszul továbbító. 42. Mész jelzője. 44. Gyerünk már! 45. Tanzániai autók jelzése. 46. Sorszámok előtti idegen rövidítés. 48. ... Hood; angol mondai hős. 49. Páratlan tánc! 50. ...-liner; a szemhéj szélét vonalszerűen kiemelő festék. 51. Kiváló sakkozónk (István). 52. Nincs nélküle löpor! 53. A kapus fölött a hálóból ívelő. 55. Sziget Dél-Amerika alsó csücskénél. 57. Negyedrészt! 59. Zsebtelep. 60. Kezdődő roham! 62. Belga festő és grafikus, a flamand festészet megújítója (Gustaaf, 1877-1943). 63. Grammatika. 66. A Fülöp-szigetek fővárosa. 68. Verseny győztesének jár.

FÜGGŐLEGES:

1. A MÁV tájékoztató kiadványa. 2. Balatoni üdülők. 3. My Fair ... 4. A jövedelmét eltitkoló követi el. 5. Május eleje! 6. Pusztít. 7. Törvénycikk, röv. 8. Rovarok érzékeny szerve. 9. Falu Sárvár mellett. 10. Szovjet repülőgéptípus. 11. A mindenit! 12. A Tolnai-hegyhátban eredő vízfolyás. 15. A gondolkodás szervével kapcsolatos. 18. Tó a Lappföldön. 23. Gödröt készít. 26. Párbajtőröző. 28. Ázsia sivatagaiban élő félszamar. 30. Fűtőanyag. 31. A MOKÉP reklámszava. 33. Afféle. 35. Konyhai edény. 37. Gyógyszertári vezető felesége, népiesen. 39. Magot szór. 40. A modern dzsessz egyik ága. 42. Azonos magánhangzók. 43. Magtisztító szerkezet; konkolyozógép. 47. Félrevonult élő ember. 50. Tusika. 51. Sablon közepe! 52. Társaságában. 54. Forrásvizek radioaktivitásának egysége. 56. Róla és a detektívekről írt Kästner! 55. Gyorsabban, paci! 61. Az oxigén és a mangán vegyjele. 64. A bosszankodás egyik szava. 65. A honvédség tagja! 67. Rangjelző szócska.

SCHMIDT JÁNOS

Közgazdaságosztály-vezető vagy közgazdasági osztályvezető? Krizsán Anna – 2141 Csömör, Petőfi S. u. 27. – úgy gondolja, hogy a hivatali levelek a jövőben még inkább hemzsegni fognak a helyesírási hibáktól, mert az egyes osztályok, főosztályok vezetőinek és vezetőhelyetteseinek megnevezésekor, pontosabban: e megnevezések leírásakor egyesek a régi, mások az új helyesírási szabályokat fogják követni. Levélírónk nehezen barátkozik meg a *közgazdaságosztály-vezető* típusú írással, hiszen – amint írja – „amióta létezik ez a beosztás, mindig egybeírtuk az *osztályvezető*-t és az *osztályvezető-helyettes*-t, s a jelző előtt külön szóként szerepelt, például: *számviteli osztályvezető*. S vajon hogyan kell írni, ha valamely intézmény közgazdasági főosztályának a vezetőjéről, illetőleg e vezetőnek a helyetteséről van szó?”

Igaza van levélírónknek: e megnevezések írásában igen nagy a bizonytalanság. A helyesírási szabályzat (régebbi) 10. kiadása a Helyesírási tanácsadó szótár nem foglalkozik az ilyen nyelvtani szerkezetű beosztásnevek írásával, s egyik kézikönyv szójegyzékében sem szerepel ilyen megnevezés. Az eddigi gyakorlatban inkább a két szóba írt *gazdasági osztályvezető*, *személyzeti osztályvezető-helyettes* fordult elő. Az akadémiai helyesírási szabályzat új, 11. kiadása azonban állást foglal ebben a kérdésben is: a szójegyzék *osztályvezető* szócikkében szereplő *termelési osztály-vezető* beosztásnevet az ún. mozgósabály alapján íratja. E szabály alkalmazása azt jelenti, hogy az alapalakjában különírandó szókapcsolatot (*termelési osztály*) egybeírjuk, s az alkal-milag egybeírt kifejezés egészére vonatkozó utótagot (*vezető*) pedig kötőjellel kapcsoljuk hozzá (*termelési osztály-vezető*). A közgazdasági – és más – főosztályok vezetőinek és vezetőhelyetteseinek a megnevezése is könnyebben és jelentés szempontjából pontosabban leírható így: *közgazdaságifőosztály-vezető*, *termelésifőosztályvezető-helyettes*. Persze azért jó lenne, ha a jelölt birtokos jelzős szerkezetekről se feledkeznének meg teljesen a hivatalos levelek megfogalmazói, s ezeket a formákat is használnák: (X. Y.) a *közgazdasági főosztály vezetője*, illetve: a *termelési főosztály vezetőjének a helyettese*.

T. Urbán Ilona

Keresztnevválasztás – névdivat. Németh Gusztávné – 1032 Budapest, Bécsi út 235. – születendő gyermeke keresztnevének megválasztásához kérte tanácsunkat.

Egyetértünk kedves olvasónkkal abban, hogy a *Németh* család-név mellé ritkább keresztnev illik, mivel ez a vezetéknev nagyon gyakori. Megértjük azt is, hogy a túlságosan ismeretlen, külön-c nevek választásától viszont ódzkodik levélírónk. A születendő kislány számára választott *Fanni*, *Leila* vagy *Virág* esetében azonban főleg az aggodalom. Igaz ugyan, hogy a Magyar utónévkönyv adatai szerint 1967-ben mindössze 1 *Fanni*-t, 18 *Virág*-ot anyakönyveztek, *Leila*-t pedig egyetlenegy sem, ám a helyzet a névdivat megújulásával azóta alaposan megváltozott. A *Virág* már 15 éve egyre népszerűbb, 1983 és 1987 között 491 gyermek kapta ezt a nevet. A *Fanni* az utóbbi öt évben divatosabb, mint korábban, 329 esetben jegyezték be első névként. A *Leila* ezzel az írásmóddal 29 esetben szerepel az anyakönyvekben, de ehhez a számhoz hozzáadandó a 102 *Lejla*. A Magyar utónévkönyvben ugyanis *j*-vel szerepel a *Leila* név, a kiejtést tükröző írás elvének megfelelően. Ön azonban kérheti a *Leila* alakban történő bejegyzést is, hiszen e név esetében ezt a formát is ugyanúgy ejthetjük ki, mint a *j*-vel írt változatot.

Az Önök által tervezett nevek tehát ma már nem mennek ritkaságszámba. Válaszolnunk kell még a második kérdésre is: melyiket ajánljuk leginkább a három név közül? A jóhangzást tekintve nincsen olyan ok, amely miatt bármelyik névről is lebeszelnénk Önöket. A *Virág*-gal, mint beszélő névvel, általában óvatosságnak kell lenniük a szülőknek, ha a családnévük is értelmes

közszo; a *Németh Virág* azonban nem kelt kellemetlen képzettársításokat, a vezetéknev gyakoriságának pedig előnyei is vannak: a név megszokottsága miatt ritkábban gondolunk a szó eredeti jelentésére. A *Leila* magánhangzói jól illenek a *Németh*-éihez, de a *tl* hangkapcsolat kiejtése egy kis zökkenőt okozhat a név közepén. Ebben a sorrendben ajánljuk tehát a szóban forgó keresztnéveket: *Fanni*, *Virág*, *Leila*.

A keresztnévek újabb gyakorisági adatairól rövidesen részletes beszámolót olvashatnak lapunkban.

Bíró Ágnes

Vizigót, vízi horvát. Sima József – 1035 Budapest, Hímző u. 6. – azt kérdezi, mi az összefüggés a *vizigót* és a *vízi horvát* népnév között.

Már az írásmód is jelzi, hogy a két név nem azonos eredetű. A 3. és 4. században az Erdélyt megszálló gót törzsek két részre szakadtak, az *osztrogót*-ok és a *vizigót*-ok törzsére. Az *osztrogót* első elemének jelentése 'fényes, ragyogó, tündöklő', a *vizigót* első tagjának a jelentése pedig 'jó, derék, vitéz'. Ez a két szóelem a hasonló hangzású *Ost*- és a *West*- (= keleti, illetve: nyugati) szavakkal később összekeveredett. A *vizigót*-ot tehát valóban írják *vizigót* – *vízi gót* formában. A *vízi horvát* ellenben valóban *vízi*. Így hívták valamikor a Dráva és a Mura menti horvátokat. (Meg úgy is, hogy *vizes horvát*-ok.)

Ladó János

Nagyságrend, nagyságrendű. Dr. Timár Lajosné – 6721 Szeged, Bocskai út 9. – levelében arról panaszkodik, hogy a című írt kifejezésekkel lépten-nyomon találkozok, s főként olyankor, amikor teljesen fölöslegesek. Legutóbb például *milliós nagyságrendű beruházás*-okról olvasott.

A *nagyságrend*, *nagyságrendű* szó akkor használható jogosan, ha valamely nagyobb számnak, mennyiségnek durván kerekített, rendszerint a 10-nek valamely egész kitevőjű hatványával megadott megközelítő értékét akarjuk kifejezni. Ilyenkor *tízezres*, *százzezres*, *milliós nagyságrendről* beszélünk. A hivatal és a sajtó sajnos divatszót csinált belőlük, és okkal-ok nélkül állandóan használja. A *milliós beruházás* szókapcsolat például tökéletesen elegendő lenne.

Egedy Mária

Intézménynevek helyes írásmódja. Benke Péter – 1148 Budapest, Derkai u. 43. –, a Lapkiadó Vállalat hirdetésszerkesztője arról ír, hogy egyik ügyfele a munkáltatója nevét a következő formában használja bélyegzőn, cégjelzéses papíron és hirdetésekben: *Északpesti Általános Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet*. A tördelők mindig kijavítják a hibásan írt nevet – így: *Észak-pesti Általános Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet* –, emiatt azonban a két cég között állandó a vita.

Természetesen helyeseljük, hogy a hirdetésszerkesztők és a tördelők kijavítják a hirdetésszövegek helyesírási hibáit. Az *Észak-pesti Általános Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet* névalak csak ebben a formában fogadható el, azaz: *Észak-pesti* eleme semmiképpen sem írható kötőjel nélkül, egybe. Mégpedig azért nem, mert az *-i* képző nélküli alapalak is kötőjellel írandó: *Észak-Pest*. A melléknévi számrázék második elemét pedig azért kell kis kezdőbetűvel írni, mert a kötőjeles alakulat egyetlen egységnek tekintendő; csak a kötőjel előtti elem nagy kezdőbetűs. (A gyakran látható *Észak-Pesti ÁFÉSZ*, *Dél-Budai Vendéglátóipari Vállalat* írás is hibás!)

T. Urbán Ilona